

Els terços de croat de Lleida de la guerra contra Joan II (1462-1465)

XAVIER SANAHUJA ANGUERA*

LA CREACIÓ DEL TERÇ DE CROAT ANOMENAT *SISÈ*

Durant la primera meitat del segle xv es van fer molt evidents els problemes estructurals del sistema monetari català, que recolzava en el diner de tern, perpetu i immutable segons les Constitucions de Catalunya. Aquesta cotilla legal va impedir, des del regnat de Pere el Cerimoniós, poder fabricar moneda menuda de circulació general a Catalunya. La fabricació de diners de tern era costosa i no la van poder assumir ni el Consell de Cent barceloní ni l'Administració reial. La fabricació de moneda grossa de plata, inicialment aforada a 12 diners de tern per croat, i després augmentada fins als 15 diners, el 1425, també derivà cap a la paralització a causa de la competència amb la moneda d'or. Diners i croats barcelonins eren objecte d'exportació per valorar-se molt més el seu contingut intrínsec a l'estranger que no pas el seu valor de canvi a l'interior del país.¹

Per tal de solucionar aquest problema estructural es van assajar i proposar diverses accions. Algunes d'aquestes foren acordades en el moment que el partit de la Busca accedí al poder de la ciutat de Barcelona, a finals de l'any 1453.² L'intent de reforma de la moneda (decretada el 4 de gener de 1454) va consistir a augmentar el for dels croats de 15 a 18 diners de tern, i a abatre els florins, per tal de frenar la desaparició pública de l'argent. Però el govern buscaire tampoc va trobar la manera de tornar a fabricar moneda menuda de billó. Aleshores es decidiren a fabricar terços de croat d'argent per tal de suplir la manca de moneda quotidiana. Aquests terços de croat eren anomenats *sisens* a l'època, per

* Investigador del Grup de Recerca Consolidat en Estudis Medievals «Espai, Poder i Cultura» (UdL-URV).

1. Sobre la problemàtica de la moneda catalana al segle XV, vegeu especialment l'obra de Miquel CRUSAFONT (1989).

2. La lluita política pel govern de la ciutat de Barcelona entre la Busca i la Biga ha estat tractat per Carme BATLLE (1973), des d'una posició més aviat favorable als buscaires.

valer 6 diners. També es degueren encunyar sisens de croat, anomenats *terns* o *ternats*. Es tractava, però, d'una mesura d'emergència que no deuria ser gens rendible, atès que ens consta que part de la seva fabricació es feia repercutir sobre els canvistes. Així, el 17 de setembre de 1460 el Consell de Trenta-dos barceloní acordà obligar els canvistes de la ciutat a fer fabricar sisens i a distribuir-los en l'exercici del seu ofici, concretament en el moment de canviar els florins per moneda menuda (doc. 1). La mesura cal considerar-la, doncs, producte d'un moment d'excepcionalitat. Malgrat que la fabricació de terços de croat es degué iniciar el 1454 (Salat, 1818, II, doc. LXI), el gruix de la fabricació possiblement fou dut a terme entre els anys 1460 i 1461, just abans d'iniciar-se la guerra contra Joan II. Així, el 24 de novembre de 1461, el Consell General de Lleida es feia ressò que els recentment encunyats sisens barcelonins s'introduïen en el mercat a raó de 6 diners jaquesos, mentre que els rals eren avaluats a 17 diners (doc. 2).

ELS TERÇOS DE CROAT DE LA GUERRA

Documents i tipus monetaris

El mes de maig de 1462 començà la guerra contra Joan II, iniciada per la Generalitat amb el suport de totes les institucions municipals i regionals del país, amb l'objectiu de destronar un rei que s'hi mostava hostil.³ Modernament, el conflicte bèl·lic es coneix amb el nom de «Guerra Civil catalana del segle XV», sobretot arran de l'estudi publicat pels gironins Santiago i Jaume Sobrequés (Sobrequés - Sobrequés, 1973) en el qual assenyalaven que una facció important dels remenses de la Catalunya Vella, especialment gironins i garrotxins («de la Muntanya»), donaren suport militar a la causa de Joan II contra la sempre malvada «oligarquia catalana».

A les Terres de Ponent, que pertanyien a la Catalunya Nova i que de remences en sabien ben poca cosa, la successió inicial d'esdeveniments fou com segueix: el 5 de juny de 1462 Joan II entrà a Balaguer (Jiménez Catalán, 1913, p. 92-93). La ciutat de la Noguera fou la plaça forta des d'on les tropes de Joan II assetjarien Lleida i el seu territori. El 30 de juliol del mateix any Joan II va vèncer a Rubinat i va aconseguir dominar la vila de Tàrraga. Les forces de la Generalitat van situar els punts forts defensius a Santa Coloma de Queralt i a Cervera. Lleida va resistir dos anys, fins a mitjan juliol de 1464 (Busqueta, 2004, p. 306). El 14 d'agost de 1465 va caure Cervera.⁴

3. Els fets històrics de la guerra contra Joan II són lúcidament detallats per Ferran SOLDEVILA (1935, p. 81-125).

4. Per als esdeveniments bèl·lics de la Guerra cal seguir l'obra ja esmentada dels Sobrequés (SOBREQUÉS - SOBREQUÉS, 1973) i la de Jaume VICENS VIVES (1956).

Pel que fa als terços de croat, llur fabricació podria haver continuat a Barcelona durant la guerra, on mantindrien els mateixos tipus i empremtes utilitzats a final del regnat d'Alfons el Magnànim, encara que d'això no en tenim constància documental. En canvi, sí que tenim notícies documentals d'unes quantes possibles emissions de terços de croat fora de Barcelona durant el conflicte bèl·lic. Aquestes possibles emissions se situen a Lleida, Balaguer, Cervera, Tàrraga, Tortosa i Berga, sense comptar altres possibilitats remotes, com Tarragona o Montblanc, suggerides per alguna ordre reial. Cal advertir que s'han conservat principalment els documents pertanyents al bàndol guanyador de la guerra, el de Joan II, i que això podria ser un inconvenient a l'hora d'interpretar els fets que succeïren.

Deixant estar els casos de Tortosa i Berga, separats geogràficament de la resta, i els de Montblanc i Tarragona, que difícilment s'haurien pogut materialitzar, la resta de les poblacions esmentades pertanyen al territori que podríem anomenar «el front occidental» de la guerra. Atribuïbles a aquest front es coneixen monedes d'argent que duen dos tipus de llegendes al revers: *Civitas Ilerde* o *Ilerdencis*. On van ser encunyades i per ordre de qui?

Els autors precedents que han assajat d'atribuir aquestes monedes s'han trobat amb obstacles difícils de superar.⁵ El problema reia, sobretot, en atribuir als diferents reis (i bàndols) unes monedes que no duen el nom del sobirà, i en interpretar les llegendes, no sempre evidents, que duen als reversos. Les atribucions precedents pretenien adjudicar cada tipus monetari a un rei i a una població determinada, sense comptar la possibilitat de duplicitats. La manera diferent d'interpretar els documents i l'estudi dels encunyats de les monedes proporcionen uns resultats sorprenents i molt distints als acceptats generalment. La nova hipòtesi d'atribució és que totes les monedes conegudes, tant sisens com croats, que duen les llegendes *CIVITAS ILERDE* o *ILERDENCIS* han d'haver estat encunyades a Lleida i iniciades en temps d'Enric de Castella.

El primer pas és desestimar que aquestes monedes pertanyin a alguna de les altres poblacions esmentades als documents. Resseguiré les notícies documentals conegudes, per ordre cronològic.

1. (1462, setembre)

Abans del setembre de 1462 Joan II ordenà al batlle general de València que lliurés unes cartes a Andreu Català, mestre de la seca de València, on s'explicava la conveniència de fer fabricar florins d'or, rals de València i croats de Barcelona a Balaguer (doc. 3). El 29 de setembre de 1462 el batlle general de València passà comptes davant del mestre racional de les quantitats lliurades a

5. D'entre aquests autors cal destacar Joaquim BOTET (1909, p. 312), Antoni BADIA (1969), Leandre VILLARONGA GARRIGA (1978) i Miquel CRUSAFONT (1982, p. 131).

Andreu Català, mestre de la seca de València, per raó del funcionament de la fàbrica de moneda a Balaguer, establerta per manament del rei Joan II (doc. 4). Els comptes esmenten sis trossells i sis estampes, i també tota mena de tisoires i martells. El compte esmenta explícitament unes «tisoires grans per a billó», però no fa cap esment de la possible encunyació d'altres metalls. Si només es va arribar a encunyar billó hauríem de considerar que els sis encunys esmentats (tres estampes d'anvers i tres trossells de revers) haurien de servir per a batre diners menuts o malles. Mateu Llopis (1952), Villaronga Garriga (1978) i Crusafont (1982, p. 131) han cregut que aquest projecte va tenir lloc efectivament.⁶ Ara bé, el compte redactat a València és anterior als fets projectats i, per tant, no ens serveix per a verificar si la seca de Balaguer va funcionar efectivament durant un breu període de temps o no. De fet, tampoc coneixem cap espècie monetària que pugui relacionar-se clarament amb aquesta operació. Leandre Villaronga Garriga (1978, p. 489) i Miquel Crusafont (1982, p. 131) havien proposat l'encunyació de sisens d'argent a Balaguer amb retrat de cabells ondulats i llegenda ILERDENCIS. Però, de fet, l'execució de l'emissió de moneda de curs general a Balaguer no té cap indicatiu favorable per a ser verificada, excepte que, i només a tall d'hipòtesi, una possible emissió de moneda descentralitzada podria haver produït, en els moments inicials, moneda menuda de billó, però no d'argent. L'existència de sis encunys preparats per a fabricar moneda de billó és un argument prou favorable per tenir en compte aquesta possibilitat.

2. (1463, juny)

Una segona iniciativa monetària del bàndol de Joan II tingué lloc el 12 de juny de 1463. En aquesta data, Requesens de Solà, portantveus del governador general de Catalunya i capità de la vila de Tàrraga, obtingué llicència de fer batre moneda, d'or, de plata o de billó, de curs general al Principat de Catalunya, és a dir, de característiques similars a la moneda barcelonina (doc. 6). La concessió permetia la fabricació de les monedes a la mateixa Tàrraga o en qualsevol altre lloc. Com en el cas de Balaguer de 1462, no tenim cap notícia posterior que confirmi l'execució d'aquesta llicència.

3. (1465, abril-agost)

Apareixen notícies d'actuacions monetàries en el bàndol de Joan II tres anys més tard de les notícies de Balaguer, arran de la campanya definitiva sobre Lleida. En aquesta ocasió Joan II rebé una partida important de rals de Mallorca que va desmonetitzar per convertir-los, un cop alterada sensiblement la seva llei, en sisens catalans i en rals de València, dues espècies monetàries més fàcils d'in-

6. CRUSAFONT (1982, p. 131) arriba a afirmar que: «No cal dir que l'emissió de monedes a Balaguer per Joan II està perfectament documentada (per MATEU LLOPIS)».

troduir al territori (Mateu Llopis, 1942).⁷ La fundició i fabricació de moneda nova començà a la seca de Lleida el 28 d'abril de 1465 (doc. 11). Jaume Mas era el mestre de la seca de la ciutat (doc. 8). Poc després, a principi de maig, el taller es traslladà a Tàrraga (doc. 15). Entre el 15 de maig i el 23 d'agost de 1465 va funcionar en aquesta població una seca ocasional, dirigida per Francí Ferrer i Miquel del Vilar. Malgrat ser l'una la continuadora de l'altra, les dues emissions de Lleida i Tàrraga foren prou diferents quantitativament i qualitativa, tal com mostra la taula que segueix.

Emissió de moneda de plata per ordre de Joan II a Lleida i Tàrraga (1465)

	Lleida	Tàrraga
Inici emissió	28.04.1465	15.05.1465
Final emissió	08.05.1465	23.08.1465
Valor fabricat	2.615 s 6 d	44.201 s 6 d
Rals mallorquins fosos	1.083 ½ rals	10.391 ½ rals
Despeses	611 s 7 d	5.670 s
Sisens fabricats	2.150	88.403
Rals valencians fabricats	1.025	0
Llei emprada	.734	.479

S'observa que la llei emprada per a fabricar la nova moneda era molt disminuïda en relació amb la que tocava. És possible que aquesta rebaixa causada per les necessitats de la guerra tingués alguna cosa a veure amb les notícies posteriors, de 1465 i 1466 (doc. 17 a 19 i 21-22), de refús dels sisens d'argent i del seu consegüent abatiment i destrucció.

4. (1465, juny)

En una data tan reculada com el 20 de novembre de 1462, el Consell de Cervera decidia engegar la fabricació de moneda pròpia «pus se'n pot fer» (doc. 5). Les dificultats pròpies d'aquest negoci degueren fer-lo inviable a curt termini, car no retrobem cap més notícia sobre aquest negoci fins tres anys més tard. El 14

7. Com és habitual, en l'obra de Felip Mateu Llopis cal extreure les informacions directament dels documents que transcriu, i no pas dels seus textos, farcits d'incongruències inexplicables. Per exemple, Mateu LLOPIS (1948, p. 423) afirma que la seca de Tàrraga va funcionar fins al 29 de juny de 1465, quan als documents consten lliuraments de moneda acabada de fabricar fins al 23 d'agost. O un altre exemple, Mateu LLOPIS (1948, p. 418-419) narra que els encunys dels batiments van ser fets pel mestre Mateu Bretó, però els documents precisen que aquest personatge només va fabricar els primers parells d'encunys de cada denominació, mentre que la resta dels encunys van ser obra de les mans de l'argenter Francí Ferrer.

de maig el Consell acordà escriure a diverses persones amb la finalitat de fer venir a la vila un fabricant de moneda, i encomanà als paers i prohoms que, mentre tant i en cas de trobar una persona hàbil, en fessin fabricar (doc. 12). Poc després, la vila obtingué una llicència reial per a fer moneda, atorgada per Pere de Portugal, i el Consell acordà fabricar-ne de bona llei, com la de Barcelona, i nomenà els mestres Lluís Serena i Antoni Meià mestres de la seca (doc. 13). L'objectiu d'aquesta actuació era fabricar sisens d'argent com els que es fabricaven a Barcelona. Per aquest motiu, el 22 de juny, el Consell nomenà Berenguer Miquel com a substitut del mestre Antoni Meià, i acordà disposar de l'argent de les esglésies per a l'encunyació de la moneda (doc. 14). Sabem que els encunys per a batre aquests sisens es van arribar a fer i a pagar perquè el clavari de la vila justificà amb aquest motiu el pagament d'1 lliura i 3 sous fet al ferrer Bernat Guillellem (doc. 20). No tenim, en canvi, cap altre document que justifiqui l'execució final del projecte i tampoc es coneix cap moneda que dugui el nom de la vila. Miquel Crusafont (1982, p. 131), amb l'assentiment de Josep Maria Llobet Portella (1988), va proposar atribuir a Cervera els sisens amb retrat de Pere de Portugal i llegenda *ILRDENCIS* (núm. 2), en considerar que el text «que tota la moneda que's batrà se haia a batre en nom de la vila» que apareix a la llicència reial no vol dir que les monedes haguessin de dur gravat el nom de la vila, sinó simplement que aquesta havia de respondre de l'encunyació. A continuació, Crusafont assenyalà que el rei Pere IV s'hauria traslladat a Cervera després de la caiguda de Lleida (1464), des d'on intentaria recuperar la ciutat perduda, i que per això la llegenda *ILRDENCIS* que apareix a les monedes indicaria en sentit ampli la contrada de Lleida, una vegada perduda la capital.⁸ De fet, considero que la frase esmentada per Crusafont s'hauria de prendre literalment, al peu de la lletra, pel fet, que ja he explicat abans, que ni la vila de Cervera ni cap altra llevat de Lleida estava acostumada a fabricar moneda pròpia. No estava acostumada perquè no ho havia fet mai. L'acord que «tota la moneda que's batrà se haia a batre en nom de la vila» era un acord clar i innocent, previ a continuar el projecte endavant, i no necessitava segones interpretacions. A les monedes de Cervera hi havia de constar el nom de la vila (i no el de Barcelona, per exemple), i la vila havia de respondre per elles. I això els paers de Lleida ho deixaven per escrit perquè constituïa una novetat.

8. Miquel Crusafont ha treballat sempre amb el concepte que una moneda de plata no pot ser considerada una moneda municipal, sinó reial, com a mínim amb anterioritat a la Guerra dels Segadors (CRUSAFONT, 2003, p. 767). Per aquest motiu ell no ha catalogat cap emissió del segle xv, d'aquest metall en el seu recull sobre la moneda local (CRUSAFONT, 1990). I per aquest mateix motiu necessita justificar l'acció directa de l'Administració reial en els batiments de monedes de plata durant la guerra del segle XV, com en el cas esmentat de Cervera.

Problemes d'atribució

Ja he esmentat que no disposem de certificació documental de l'execució de les fabricacions monetàries de Balaguer, de Tàrraga del 1463, ni de Cervera. Això ja representa un obstacle important, perquè l'existència d'ordres i acords de fabricació no implica la seva execució real, sobretot tenint en compte que aquestes operacions eren complexes tècnicament i financera.

Però tampoc veig de quina manera es podria justificar fabricar moneda a Balaguer o a Cervera a nom del territori de Lleida (ILERDENCIS). Amb quina finalitat? Fins i tot, en el cas de Tàrraga, una circumstància semblant només es podria explicar per un reaprofitament d'encunys iniciats a Lleida, però no per una decisió fruit d'una reflexió meditada.

El cas de Cervera, a més, parteix d'una impossibilitat afegida. L'acord de fabricar moneda de plata era una actuació municipal, i no pas reial descentralitzada, com en els casos de Balaguer i Tàrraga. Com podrien justificar els paers de Cervera fer batre una moneda pròpia a nom del territori d'una altra ciutat, com és el cas de Lleida, prou allunyada? Si l'acord era municipal (i ho era) les monedes haurien de dur el nom de l'autoritat emissora (i si no, a qui s'hauria d'exigir responsabilitats en cas de frau, als lleidatans?). No és impossible que les fabricacions de moneda a Cervera haguessin estat responsabilitat de l'Administració reial, però aleshores hem de convenir que no coneixem ni un sol document escrit que esmenti aquest fet. Per tant, l'atribució a Cervera queda descartada en qualsevol cas. Si es tractés d'una iniciativa municipal, la moneda ho hauria d'indicar. Si es tractés d'una iniciativa reial, hauria d'existir algun document que ens ho assenyalés.

Emissions de terços de croat d'argent no comprovades i poc probables

Població	Caràcter	Rei	Data ordre, acord o inici	Emissió
Balaguer	Reial	Joan II	ab.09.1462	No comprovada
Tàrraga	Reial	Joan II	12.06.1463	No comprovada
Cervera	Municipal	Pere IV	14.05.1465	No comprovada

El cas de Balaguer i el de Tàrraga de 1463 són distints. En tractar-se d'actuacions reials descentralitzades, i no pas municipals, no calia que les monedes resultants duguessin el nom de la població. Podem convenir, doncs, que un misteriós nom com Ilerdencis, referit a un suposat territori proper a Lleida, podria ser possible. Ara bé, també podria ser possible que les monedes fabricades ho fossin a imitació de les de Barcelona, llegendes incloses. De tota manera, si les no

comprovades emissions de Balaguer i Tàrraga del 1463 es poden descartar és pel fet que ens manquen llurs documents certificadors.

Finalment, l'emissió de Lleida i Tàrraga de 1465 és comprovada pels documents. De fet, és l'única comprovada documentalment. Els terços de croat que duen un retrat que du els cabells al vent s'han atribuït a Joan II, d'aquests, els que duen la llegenda Civitas Ilerde s'han atribuït a les primeres emissions de Lleida (abril 1465), i els que duen la llegenda Ilerdencis s'han atribuït a Tàrraga (maig-agost 1465). La hipòtesi és plausible. Fins i tot és aparentment més plausible que no pas considerar que tots aquests sisens fabricats l'any 1465 a Lleida i Tàrraga ho haguessin estat exclusivament a imitació dels de Barcelona, llegenda inclosa. Però, malgrat tot, la primera hipòtesi no acaba de quadrar.

La hipòtesi no acaba de quadrar perquè, segons els documents, aquests sisens ordenats per Joan II es van fabricar amb un contingut de plata molt reduït, per tal d'aconseguir recursos extraordinaris en el transcurs de la guerra. Concretament, els documents presentats per Mateu Llopis ens assabenten que inicialment l'emissió de sisens s'efectuà amb un contingut d'argent proper al 75 %, i que finalitzà afegint a la mescla, només, un 50 % d'argent. Podem convenir que si el que era important era fabricar moneda amb la llei reduïda, per augmentar els beneficis de l'encunyador, no calia fer caure el pes del frau (o de la retallada conjuntural) en nom de la ciutat de Lleida. Un cop vençuda la ciutat i lliurada mitjançant pacte i concòrdia, hauria estat improcedent fer batre moneda fraudulenta al seu nom. El més lògic és que les monedes fabricades amb la llei reduïda duguessin la tradicional empremta barcelonina. De fet, així mateix ho va comprendre Crusafont (1982, p. 131) quan va desestimar l'atribució dels sisens amb Ilerdencis a Tàrraga. I, de fet, les monedes conegudes amb el retrat atribuït a Joan II (amb llegenda ILERDENCIS o CIVITAS ILERDE) tampoc no semblen ser de mala llei. Jo n'he fet analitzar una de cadascun dels tipus coneguts, i els resultats confirmen la percepció visual:

Anàlisi metal·logràfica d'alguns exemplars de terç de croat d'argent

Anàlisi realitzada per: *Nummetrica*

Tècnica d'anàlisi utilitzada: fluorescència de rajos X

Equip utilitzat: NITON XL3T 980TA

Superfície analitzada: Ø 8 mm centrada a la cara analitzada

Temps d'anàlisi: 50 s per determinació

Cares analitzades: una cara totes excepte la núm. 2, analitzada a dues cares

Procedència dels exemplars analitzats: Col·lecció V (Sant Feliu de Guíxols)

CG: Crusafont Sabater, M., *Catàleg general de la moneda catalana*, Barcelona, SCEN, 2009.

N: Numeració del catàleg proposat al final d'aquest article.

Descripció	CG	N	Argent	Coure	Or
ILERDENCIS	2.985 (de Joan II)	1 (d'Enric)	.950 / .954	.028 / .027	.012 / .011
ILERDENCIS	3.044 (de Pere IV)	2 (de Pere IV)	.956	.020	.014
CIVITAS ILERDE	2.986 (de Joan II)	4.1 (de Joan II)	.950	.030	.012
BARCHNONA	No	5.1 (de Joan II)	.734	.252	.003
ídem fals	No	6 (fals)	.301	.680	.007

Vistos els resultats de l'anàlisi, sembla clar que els terços de croat coneguts amb llegenda CIVITAS ILERDE i ILERDENCIS no són els que van ser encunyats l'any 1465, ni a Lleida, ni a Tàrraga, ni a Cervera. Tots tres tipus analitzats duen un contingut molt alt d'argent (95 %) allunyat dels percentatges documentats per a la darrera emissió del 1465 (50-75 %).

Els dos darrers terços de croat analitzats són dos terços amb llegenda BARCHNONA i retrat semblant (però lleugerament distint) als retrats formals d'Alfons el Magnànim utilitzats per a empremtar els terços de croat de la seca de Barcelona. L'exemplar núm. 5 del meu catàleg presenta un bon color d'argent però un retrat diferent dels tipus habituals. El resultat de l'anàlisi ha mostrat un contingut d'argent semblant al percentatge esmentat a la documentació de l'emissió de moneda de Joan II a Lleida i Tàrraga el 1465. Òbviament, es pot tractar d'una casualitat, però podria ser que terços de croat com aquests, lleugerament diferents dels fabricats a la seca de Barcelona abans de 1462 i amb un contingut d'argent rebaixat, fossin els exemplars veritablement obrats a la seca d'emergència de Joan II establerta a Lleida i a Tàrraga. El darrer terç de croat analitzat és una peça d'aspecte descuidat i color de billó. L'anàlisi ha desvelat un contingut d'argent proper al 30 %, massa poc per a pertànyer a una emissió oficial o semioficial. Es tracta, per tant, d'una falsificació d'època (que no he reproduït).

En resum, és probable que l'emissió del 1465, de llei dolenta, fos efectuada a imitació dels tipus i llegendes de la moneda barcelonina. Però, aleshores, on i quan es van fabricar els terços que fins ara eren atribuïts a Balaguer, Tàrraga i Cervera?

Un mateix encuny de revers. Emissions d'argent a Lleida

La solució cal trobar-la a la mateixa ciutat de Lleida. La seqüència deductiva és la que segueix. Dels batiments de moneda d'argent a la ciutat de Lleida no en tenim cap referència documental directa. El motiu és, senzillament, que no s'ha conservat documentació municipal del període 1462-1464. Ara bé, coneixem una moneda (literalment un exemplar únic) que ens proporciona molta informació. Es tracta del croat a nom de Pere IV i llegenda CIVITAS ILERDE. Aquest croat (núm. 3) du un retrat que es repeteix igual en d'altres terços de croat que duen la llegenda ILERDENCIS (núm. 2). És poc rellevant que aquest retrat fos realment el retrat de Pere de Portugal o no. És indiferent perquè, un cop encunyades les monedes, tothom devia relacionar aquest retrat (que du els cabells llisos) amb el de Pere de Portugal. Podem convenir, doncs, que aquest mateix retrat no es va poder utilitzar per a representar Joan II, ja que la gent l'hauria identificat amb Pere de Portugal, el rei rival. Amb aquest mateix raonament, Crusafont no va tenir més remei que atribuir els terços de croat que duen aquest retrat a Pere de Portugal, però els va haver d'ubicar a Cervera, ja que no duen la llegenda CIVITAS ILERDE. Ara bé, d'una banda, acabo de descartar l'atribució d'aquestes monedes a Cervera, i de l'altra, resulta que l'encuny utilitzat per a emprar el revers de totes les peces que conec amb el retrat de Pere IV, és exactament el mateix encuny de revers utilitzat per a emprar els terços de croat atribuïts a Balaguer o a Tàrraga i que duen un retrat amb cabells ondulats, atribuït a Joan II. Tot plegat és impossible. Ja és prou difícil que dues monedes batudes en dues poblacions diferents (Tàrraga i Cervera) comparteixin els mateixos encunys de revers, encara ho és més si les dues monedes són atribuïdes a dos reis rivals i en guerra.

Per tant, els terços de croat amb retrats de cabells llisos (Pere de Portugal) i cabells ondulats (?) i llegenda ILERDENCIS han de pertànyer a la mateixa seca. Com que el retrat de cabells llisos és el mateix utilitzat a Lleida en els croats de Pere de Portugal, el més raonable és atribuir els terços de croat al mateix origen. D'aquesta simplificació se'n diu la teoria de la reducció de seques (que no sol fallar). Per tant, tots els terços de croat amb llegenda Ilerdencis han de ser de Lleida.

A aquesta conclusió hi he arribat per la similitud del retrat de Pere de Portugal, per l'enllaç de l'encuny del revers amb els dos retrats diferents, però també per les dificultats serioses a l'hora d'atribuir cap emissió a Balaguer i a Cervera, o a Tàrraga.

De cara a establir la successió d'emissions ens falta saber una cosa: de quin rei són els terços de croat que duen el retrat amb cabells ondulats? Crusafont (1982, p. 131) opinava que pertanyien a Joan II. Aquesta atribució era causada per la notícia confirmada de batiments a Lleida i Tàrraga l'any 1465. Però hi ha

cap altra possibilitat? I tant que sí. La notícia clau (de fet, el veritable origen de la reatribució proposada en aquest article) és la que apareix en la deliberació del Consell Municipal de Cervera del 20 de novembre de 1462. Diu textualment i concisa:

«Sobre lo batre moneda, que pus se'n pot fer o batre, que'n facen» (doc. 5).

Sembla una frase irrellevant i poc informativa, però és de gran importància per a datar els inicis de la moneda local a Catalunya. Intentaré explicar-ho en detall. Abans del 20 de novembre de 1462 no tenim cap notícia documental de l'existència de fabricacions de moneda local o municipal a la Catalunya on circulava la moneda barcelonina. No se'n coneix cap. Es coneixen iniciatives municipals des de poc abans del 1300 fins vers el 1399 en els casos de poblacions on circulava la moneda jaquesa, i també entre els anys 1399 i 1461 en el cas precís i singular de la moneda pugesa de Lleida, també inscrita dins el circuit estricte de la moneda jaquesa. Però no s'ha documentat cap cas de moneda municipal a la Catalunya de la moneda barcelonina, com era el cas de Cervera, abans del 20 de novembre de 1462. Un cop explicat això, cal recordar que probablement la vila de Cervera no va aconseguir, tampoc, fabricar moneda pròpia immediatament, ja que l'any 1465 encara intentava iniciar una fabricació de moneda de plata i que, fins al 1466, no tenim documentada una emissió real i comprovada de moneda pròpia, això sí, de plom i no d'argent. El més interessant, però, és comprendre què volia dir la frase inicial de l'acord del Consell de l'any 1462: «que pus se'n pot fer». Què volien dir? Estaven dient que aleshores algú ja estava fent moneda municipal? No hi ha cap altra explicació possible. Però qui? Lleida feia pugeses des d'abans de 1300, però la frase cerverina no sembla referir-se a aquestes monedes, sinó que més aviat sembla fer esment de la moneda d'argent. I qui podria haver rebut llicència per a fer moneda pròpia en una data tan reculada com ho era abans del 20 de novembre de 1462? No podia ser Tortosa, que aleshores encara no havia iniciat les fabricacions.⁹ No està documentat, però l'exemple que seguien els cerverins havia de ser Lleida. No se m'acut cap altra possibilitat. Aquesta ciutat, com poc després Tortosa, degué rebre llicència del rei Enric per a fabricar moneda pròpia d'argent, o per a fabricar-la conjuntament amb les autoritats militars locals del moment. Ho podem deduir pel fet que coneixem monedes que, sense cap dubte, són de Lleida i anteriors a 1464 (com a mínim el croat de Pere de Portugal).

9. L'1 de novembre de 1463, Joan de Beaumont, lloctinent a Catalunya del rei Enric, concedí a Tortosa privilegi de poder fer florins, croats i sisens amb les mateixes característiques que la moneda barcelonina i amb curs a tot el Principat de Catalunya, fins a la quantitat de 20.000 lliures, i nomenà Francesc Comí mestre de la seca tortosina. Mesos abans, l'11 de juliol, el Consell s'havia interessat per una possible fabricació de moneda (SANAHUJA, 1998).

ILERDENCIS o CIVITAS ILERDE

Per tant, és provat que les monedes amb llegenda Ilerdencis pertanyen a Lleida. És molt probable, també, que la concessió o l'ordre per a fabricar les monedes a Lleida la donés el rei Enric abans del 20 de novembre de 1462. Arribats a aquest punt, el següent problema per resoldre és: per què algunes monedes duen la llegenda ILERDE CIVI i d'altres duen la llegenda Ilerdencis, si totes van ser fabricades a la mateixa ciutat?

No és el meu tarannà oferir una sola explicació possible i defensar-la contundentment i exclusiva. Però només he recreat una sola hipòtesi que no he pogut desestimar després d'analitzar-la.

Aquesta hipòtesi és la que segueix.

Partint del croats i sisens indiscutibles de Pere de Portugal i del retrat que hi surt representat, hem de convenir que l'altre retrat que apareix als sisens que comparteixen encuny ha de ser d'Enric de Castella i no de Joan ii. Per què? Per començar, perquè el retrat s'assembla al retrat emprerat als croats barcelonins d'Enric. Però sobretot perquè hauríem de suposar, dins de la mateixa ciutat de Lleida, una evolució de les llegendes de revers. La llegenda inicial ILERDENCIS acabaria sent substituïda per la llegenda CIVITAS ILERDE. L'ordre hauria de ser aquest:

1 Enric I	Sisens	Ilerdencis	Retrat bon estil
2 Pere IV	Sisens	Ilerdencis	Retrat bon estil
3 Pere IV	Croats	Civitas Ilerde	Retrat bon estil
4 Joan II	Sisens	Civitas Ilerde	Retrats mal estil

Les preguntes que resten per fer són: per què va canviar la llegenda del revers?, i per què l'estil dels retrats de les monedes va empitjorar amb el temps?

Per respondre la primera pregunta podem imaginar-nos que a Lleida succeí quelcom semblant al que succeí a Girona uns mesos després. A Girona, a mitjan 1463, Joan II hi aprovà la fabricació de moneda, sota la direcció i administració de Pere de Rocabertí i del mestre de seca Manuel Bou. Però poc després n'acceptà la col·laboració i participació de les autoritats municipals fins al punt que, el 27 de setembre, Joan II acabà concedint privilegi a la ciutat per poder fabricar moneda d'or, argent i menuts a la seca, un cop hagués acabat la guerra. És a dir, que la fabricació de moneda local, inicialment controlada exclusivament per l'autoritat reial, s'anà pactant amb les autoritats municipals. En el cas de Lleida, les autoritats reials militars podrien haver iniciat l'emissió de moneda amb una ambigua llegenda ILERDENCIS, mentre que un pacte immediatament posterior hau-

ria permès (i obligat) la utilització del nom de la ciutat, en tant que entitat responsable o col·laboradora de la fabricació.

També existeix una segona resposta a la pregunta del canvi de llegenda. Es tracta d'una resposta més atzarosa, però possible. És un fet comprovat que només coneixem UN SOL encuny que du la llegenda ILERDENCIS. Si només hi va haver un sol encuny, no podem descartar que la llegenda fos producte d'un error comès per l'operari que el va obrir i gravar les lletres. És cert que fou un encuny resistent, que va empremtar moltíssimes monedes, però potser també és cert que fou un error inicial, corregit a l'hora de fabricar més encunys. En aquest cas, els terços de croat amb llegenda ILERDENCIS i retrat de cabells ondulats (Enric de Castella) continuarien sent considerats els primers de la sèrie, seguits pels que duen retrat de cabells llisos (Pere de Portugal), i seguits pels terços de croat, de pitjor art, de llegenda CIVITAS ILERDE, els quals ja utilitzarien una llegenda semblant a l'empremtada als croats sencers.

Una tercera resposta cal descartar-la per massa complicada, però em sembla interessant esmentar-la, per ser conceptualment possible. Podria haver passat que a la Lleida de 1462-1464, assetjada per les tropes de Joan II, es produïssin dos tipus de fabricacions de moneda de plata, una a càrrec del Consell Municipal (terços i croats marcats amb CIVITAS ILERDE), i una altra a càrrec de l'Administració militar reial (ILERDENCIS). Les dues llegendes diferenciades s'explicarien per les actuacions simultànies de dues autoritats emissores: la municipal i la reial, necessitades de diferenciar les emissions monetàries que tenien al seu càrrec. Consegüentment, també seria possible que tots els terços de croat atribuïts a Lleida fossin fabricats pel bàndol fidel a la terra i a la Generalitat, sota els regnats d'Enric de Castella i de Pere de Portugal, i no pas en el de Joan II. És una hipòtesi suggerent, però parteix d'un greu inconvenient: no explica per què les emissions reials descentralitzades haurien produït monedes amb un excel·lent retrat del monarca, mentre que les emissions municipals haurien emès sisens amb retrats d'estil pobre i croats amb el retrat acurat de Pere IV. Cal descartar la hipòtesi per aquesta incongruència.

Sobre la degradació de l'art dels retrats dels sisens lleidatans, la resposta no és difícil. Si, com crec, la ciutat va continuar fabricant moneda un cop sotmesa a Joan II, després de juliol de 1464, va haver de canviar *ipso facto* els retrats traïdors d'Enric de Castella i de Pere de Portugal per uns altres. És cert que les monedes no duen el nom del rei, però els retrats eren recognoscibles pels contemporanis. És possible, també, que la ciutat es quedés sense un bon gravador de retrats quan els partidaris de la Generalitat van deixar la ciutat. Els encunys nous, tant d'anvers com de revers, deurien ser encomanats a algun especialista menys traçut.

Hipòtesi cronològica

N: Numeració del catàleg proposat al final d'aquest article.

Població	Caràcter	Rei	Data ordre,	Monedes acord o inici	N
Lleida	municipal	Enric	ab.11.1462	sisens propis	1
Lleida	municipal	Pere IV	ab.07.1464	sisens propis	2
Lleida	municipal	Pere IV	ab.07.1464	croats propis	3
Lleida	municipal	Joan II	d.07.1464	sisens propis	4
Lleida i Tàrraga	reial	Joan II	28.04.1465	sisens barcelonins, rals valencians	5

CATÀLEG D'EMISSIONS

1.1

x3

1-2

x3

1. Enric I (11 d'agost de 1462-1463)

Terç de croat o sisè.

Seca de Lleida.

Anvers: Anepígrafa

Retrat corona a l'esquerra amb els cabells ondulats.

Revers: ILE-RD-EN-CIS

Creu de tern.

Fonts: 1.1: Crusafont (1982, núm. 469).

1.2: Aureo & Calicó, 07.03.2013, núm. 1.082.

Mateixos encunys de revers que 2.1.

Anvers del croat de Barcelona d'Enric de Castella. Font: Col·l. Crusafont. Aureo & Calicó 27.10.2011, núm. 592.

2-1

×3

2. Pere IV (1463 a 16 de juliol de 1464)

Terç de croat o sisè.

Seca de Lleida.

Anvers: Anepígrafa

Retrat corona a l'esquerra amb els cabells llisos.

Revers: ILE-RD-EN-CIS

Creu de tern.

Fonts: 2.1: CV (Sant Feliu de Guíxols). Mateix encuny de revers que 1.1 i 1.2.

3-1

×2

3. Pere IV (1463-a 16 de juliol de 1464)

Croat o ral

Seca de Lleida

Anvers: PETRUS DEI G... REX

Retrat corona a l'esquerra.

Revers: CIV-ITA-S IL-ERDE

Creu de tern.

Fonts: 3.1: Crusafont (1982, núm. 510).

Ampliació de l'anvers del croat de Lleida de Pere de Portugal.
Font: 3.1: Crusafont (1982, núm. 592).

4-1

x3

4-2

x3

4. Joan II (16 juliol de 1464 a inicis de 1465)

Terç de croat o sisè.

Seca de Lleida.

Anvers: Anepígrafa

Retrat corona a l'esquerra.

Revers: CIVI-TAS-ILE-RDE (var. 1 i 2)

CIV-ITAS-ILE-RDE (var. 3)

Creu de tern. Escriptura alterada.

Var. 4.1: Creu de tern posició B. Font: CV (Sant Feliu de Guíxols).

Var. 4.2: Creu de tern posició A. Font: Crusafont (1982, p. 470).

Var. 4.3: Creu de tern posició B. Font: Augustustarraco (Numiscat).

Terç de croat de Barcelon d'Alfons el Magnànim. Font: CV (Sant Feliu de Guíxols).

5. Joan II (28 d'abril a 23 d'agost de 1465)

Terç de croat o sisè. Llei rebaixada .500 a .750 mil·lèsims.

Seca de Lleida (28 d'abril a 8 de maig) i Tàrraga (15 de maig a 23 d'agost).

Anvers: Anepígrafa

Retrat coronat a l'esquerra amb els cabells ondulats.

Revers: BAR-CH-NO-NA

Creu de tern.

Var. 5.1: Font: CV (Sant Feliu de Guíxols).

Var. 5.2: Variant amb aspa a la part central del vestit. Font: Dani (Numiscat).

APÈNDIX DOCUMENTAL

1

1460, 17 de setembre. Barcelona.

El Consell de trenta-dos barceloní acorda obligar els canvistes de la ciutat a fer fabricar sisens i a distribuir-los en l'exercici del seu ofici.

Item s'i fou posat com era stat mogut entre ells dits consellers per tant que la ciutat e lo poble de aquella fos més habundant en moneda menuda fos donat orde que quescun cambiador hagués a fer batre quescuna setmana certa quantitat de sisens.

Sobre lo fet de batre sisens havent lo dit consell les dites coses pensades per bones fou delliberat que sia feta ordinació que de qui avant quiscun cambiador haie e sia tengut quiscuna setmana fer batre almenys un march d'argent en sien fets sisens e tota vegada que cambiaran un florí fasen a donar alguna quantitat (3 sous) dels dits sisens faent-ho en tal manera que lo benefici públich ne sia fet.

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), Consell de Cent, *Registre de deliberacions*, 1459-1461.

SANAHUJA (1999, doc. 1).

CARRERAS CANDI (1905, p. 572-573), esmenta les crides publicades per aquest acord, el 20 de setembre de 1460 i el 15 de gener de 1461 (AHCB, Consell de Cent, *Registre d'ordinacions*, 1456-1462, f. 143v).

2

1461, 24 de novembre. Lleida.

El Consell General de Lleida es fa ressò que els recentment encunyats sisens barcelonins s'introdueixen en el mercat a raó de 6 diners jaquesos, mentre que els rals són avaluats a 17 diners.

Més proposaren que se's fa gran abús dels ardots e sisens en gran dan de la moneda jaquesa, car lo real no val sinó xvii diners jaquesos e ab los sisens metenlos a xviii diners. E així quels placie provehir-hi.

Arxiu Municipal de Lleida (AML), *Llibre de Consells*, 1461-62, reg. 420, f. 16.
Registrat per: MATEU LLOPIS (1945).

3

1462, abans del 29 de setembre.

Joan II ordena al batlle general de València que lliuri unes cartes a Andreu Català, mestre de seca de València, on s'explica la conveniència de fer fabricar florins d'or, rals de València i croats de Barcelona a Balaguer.

Obrers: Com per lo batiment de la dita moneda sien necessaris ab stampes de florins e mig florins, reys de València, e encara de creuats de Barchinona, les quals faça fer de nou e com vullam prestament les dites coses haver en la dita ciutat de Balaguer, vos pregam, encarregam e manam tan afectuosament e streta com podem que les presents reebudes doneu la letra que us trametem ab la present al dit mestre de la sequa e aquell per nostra part insteu e sol·liciteu nos trameta de continent a la dita ciutat de Balaguer los dits mestres, oficials e obrers ab les stampes sobredites, e vos pagareu a aquell tot ço que serà necessari per fer les stampes noves e per la despesa dels hòmens fins a la dita ciutat de Balaguer, car de ço que per aquesta rahó li donareu nos vos manarem desempachar les cauteles necessàries e entretant volem les presents ab àpoca del dit mestre ésser vos suficient cautela per a la reddició de vostres comptes usant en açò de vostra acostumada dilligència per manera que si possible serà hun sols dia no's dilate la venduda dels dist mestres encara que la dita secca reste sens mestres e stampes, car tant és la necessitat que de aquells havem que no poden massa prest venir.

Arxiu del Regne de València (ARV), Mestre Racional, *Comptes de la Batllia, Receptoría General*, lligall 16, núm. 72, f. 325v-326v.

MATEU LLOPIS (1952, doc. 1).

4

1462, 29 de setembre. València.

El batlle general de València passa comptes davant del mestre racional de les quantitats lliurades a Andreu Català, mestre de la seca de València, per raó del funcionament d'una fàbrica de moneda a Balaguer establerta per manament del rei Joan II.

En virtud de la qual dita letra e per complir los manaments del dit senyor jo he donat e pagat al dit n' Andreu Català, mestre de la secca de la dita ciutat de València, los dessús dits IIIM CCCXXXV sous vi diners per les rahons següents. Pri-

merament MDCCCXV sous per ops de donar aquells a tretze hòmens ço és, entre moneders e obrers que deuen anar a la dita ciutat de Balaguer per fer la dita moneda, que a rahó de CXXI sous a cascú los quals deuen haver per la messiò e despesa la qual deuen fer fins a la dita ciutat de Balaguer. *Item* DL sous que són stats donats, ço és CCCXXV sous a hun ensayador e CCXX sous han entallador per ops de la provisió e despesa e per ops de comprar e logar cavalcadures fins a la dita ciutat de Balaguer. *Item* CX sous per loguer de una adzembla per portar les heines següents per ops de la dita moneda. *Item* DCCCCIX sous i diner los quals lo dit n'Andreu Català, mestre de la dita secca, ha bestrets e pagats per les haines següents. Primo per sis cavallets per a l'ensany, a raó de III sous per cascú: XVIII sous. *Item* CCLXIII sous per lo preu de huyt caços, a rahó de XXXIII sous per cascú. *Item* XXXX sous per lo preu de huyt martells grans a rahó de V sous per cascú. *Item* X sous VI diners per lo preu de tres martells de recalcar a rahó de III sous VI diners per cascú. *Item* CX sous per lo preu de cinch tisores grans a rahó de XXII sous cascuna. *Item* XXXXIII sous per lo preu de unes tisores grans per a billó. *Item* IIII sous VI diners per lo preu de unes tisores chiques per a la fundició. *Item* IIII sous VI diners per unes tisores per a l'ensay. *Item* IIII sous VI diners per lo preu de unes tisores comunes. *Item* XXXIII sous i diner per lo preu de tres bacines de aram foradades que han pesat XIIII lliures e miga a rahó de II sous IIII diners lliura. *Item* IIII sous VIII diners per lo preu de dos platins de aram que pesaren XXIII lliures a rahó de II sous IIII diners la lliura. *Item* LXXXVIII sous per lo preu de huyt martells de moneders a rahó de XI sous martell. *Item* VI sous per lo preu de tres sicells. *Item* II sous per lo preu de unes molles per a servir al fornill del ensay. *Item* VIII sous per lo preu d'un fornill per a l'ensay. *Item* CXIII sous IIII diners per lo preu de onze lliures e IIII onzes de salmoniach a rahó de X sous la lliura. *Item* LX sous per lo preu de sis lliures e argent fort. *Item* XVIII sous per lo preu de sis stampes a rahó de III sous cascuna. E XVIII sous per lo preu de sis trossells a for de III sous per cascú. Les dessus dites quantitats in universo pugen als dessus dits MCCCCXXXV sous i diner. E haní àpoca closa per l'escrivà de la mia cort a VIII dies del mes de setembre de l'any present MCCCCXLII.

ARV, Mestre Racional, *Comptes de la Batllia, Receptoria General*, lligall 15, núm. 72.
MATEU LLOPIS (1952, doc. 2).

5

1462, 20 de novembre. Cervera.

El Consell de Cervera acorda fer batre moneda.

Sobre lo batre moneda, que pus se'n pot fer o batre, que'n facen.

Arxiu Històric Comarcal de la Segarra (ACSG), Fons municipal de Cervera, *Llibre de Consells*, 1462, f. 110v.

LLOBET PORTELLA (1994, p. 112, doc. 1).

6

1463, 12 de juny. Tudela.

Joan II, tenint en compte els serveis i la fidelitat al rei demostrada per Requesens de Soler, portantveus del governador general de Catalunya i capità de la vila de Tàrraga, li concedeix facultat i llicència de fer batre en dita vila o en un altre lloc i quan vulgui monedes d'or, plata i d'altres metalls, iguals en tipus, mòdul, llei, lliga, pes i valor a les corrents en el Principat de Catalunya.

Nos Johannes, dei gracia, Rex Aragonum etc. Quoniam vos, nobilis magnificus et dilectus Consiliarius nostri Requesens de Solerio, milites, gerentisvices nostra generalis gubernatoris officii in principatus Catalonie et capitaneus noster in villa Tarrege, pro supplendis necessitatibus curie nostre hoc presentim tempore multipliciter urgentibus, pro custodia dicte ville nonnullas gentes stipendiatas et salario conductas sustinere habetis, ut una cum illis villam antedictam, e manu catalanorum Excellencie nostre rebellium, defendere et eruere valeatis ad servitium et fidelitatem nostram: Et quia, non sine grandi labore huiusmodi expensis hactenus satisfacistis, iamque ad id vires vestri, ut vestri humile supplicationem percepimus, sufecture nullimode sunt, nisi huiusmodi provisionis remedium a serenitate nostra vobis concedatur: Atque, prospicientes virtutem, fidem, probitatem, et industriam vestras, quas satis expertas et comprobatas habemus. Tenore presentis, deliberate et consulte, et de nostra certa sciencia, damus, attribuimus et concedimus plenam facultatem et licenciam, vobis dicto Requesens de Solerio, quod libere, licite, impune, et deinceps quando volueritis, possitis et valeatis in dicta villa Tarrege, aut alibi ubi magis expediens vobis videbitur, monetas auri et argenti et alterius metalli in principatu nostro Catalonie curribilis, cudere et conficere, seu cudi et confici facere, dum modo eas aliis monetis que in dicto Principatu currunt, stampa, forma, liga, lige, pondere et valore similes faciatis, seu per ministros a vobis deputandos fieri faciatis. Nos enim, in et super predictis omnibus et singulis, vires, voces, locum nostrum et plenissimam potestatem et facultatem vobis et conferimus cum presenti. In quorum testimonium presentem fieri iussimus, nostri cerei sigillo pendenti munitam...

Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria Reial, reg. 3444, f. 2v.
BOTET (1911, doc. LXXI).

7

1464, 12 de gener.

Joan II dona instruccions al comte de Prades perquè s'encunyi moneda d'or, d'argent i menuts a Tarragona, per tal de proveir els soldats de la guarnició de la ciutat i de Tamarit.

Més avant vol, ordena e mana la prefata maiestat, que per lo dit compte sia feta batre moneda, axí d'or com d'argent, e menuts en la ciutat de Tarragona, e que per mills lo batiment fer se puixa e de l'útil que aquell proceyrà se puixa subvenir a la gent d'armes qu'està per guarnició en la dita ciutat, vol e mana la dita maiestat que tots aquells singulars de la dita ciutat e encara de les viles e lochs del Camp de Tarragona, axí ecclesiàstichs com seculars, qui tenen or o argent, sien per lo dit Francesc Pallaràs amprats presten lo més or o argent que pui-xen, e aquell farà batre en la dita ciutat, e del que proceyrà de aquell subvindrà la gent d'armes qu'està per guarda de la dita ciutat e del castell de Tamarit. E lo argent, or o diners que los dits singulars, axí ecclesiàstichs com seculars, e en-cara universitats prestarà, lo dit Francesc Pallarès los prometa restituyr dins lo temps que ab aquells concordar se porà, e aquells o aquelles los consignarà sobre los introyts, rendes e drets de la règia cort pertanyents generalment sobre tots e sobre alguns en special, iuxta la potestat al dit Francesc Pallarès per la prefata maiestat atribuïda.

CARRERAS CANDI (1905, ap. VIII).

SANAHUJA (2005, p. 196-197, doc. T-1).

8

1464, 29 de febrer. Lleida.

Jaume Mas consta com a mestre de la seca de Lleida.

AML, *Consells particulars*, f. 14.

Notícia inèdita.

9

1464, 10 d'octubre.

Bernat Sala és nomenat, per Joan II, mestre de la seca de la ciutat de Tarragona.

ACA, Cancelleria Reial, reg. 3558, f. 21v.
Registrat per: BOTET (1909, p. 282).

10

1465, 2 de gener.

Pere de Portugal dona instruccions a Joan Andreu i Bernat Gralla perquè tractin amb els consellers de Barcelona sobre la possibilitat d'encunyar rals de plata i fins i tot moneda d'or, més baixa de llei i amb el preu més alt, fora de Barcelona, per tal de subvenir a les necessitats de finançament de la guerra.

ACA, reg. *Exercitum* I de Pere de Portugal, f. 169v.
Citat per: BOTET (1909, p. 284).

11

1465, 8 de maig. Lleida.

Comptes de la fabricació de rals valencians i sisens d'argent feta per Jaume Mas, mestre de la seca de Lleida, per ordre del rei Joan II.

Despeses fechas en el obrar de la plata reales de Mallorca del senyor rey, por mi Luys Sánchez, en Leyda, donde stuve XII día, es a saber de XXVI abril MCCCXV fasta VIII de mayo del dito anyo.

Primo a Matheu Bretón, maestro de fazer cunynos, para carbón e para fazer ditos cunynos, VIII s.

Item per I onza de borraç, III s.

Item por VII libras IIII onzas venus, a razón de X dineros libra, valen, VI s.

Item por I cántaro de vinagre, I s.

Item por unas tenaças para el fuego, III s.

Item por traer una enclusa del puent a la casa de la seca, VI d.

Item por una carga y media de carbón a razón de VIII s., XII s.

Item por media onza de salormoniach, VII d., e por I onza caparros e I d. de tár-tar e II de çufre, todo VII d., de todo, I s. II d.

Item por una caçuela de tierra, VII d., e I librell e otra caçuela para emblanquir, todo III s. VII d.

Item unas piedras fechas moldes para buydar la plata de picarlas, XIII s.

Item por I caçuela, I sueldo, e media libra clavos, VI d. todo: I s. VI d.

Item por II caxas para encunyar: VIII s.

Item por fazer III pares de cunyos, digo a forjar, di a mestre Giner, ferrero, XI s., e por fazer unos moldes de fierro para buydar plata fondida, XIII s. VI d., todo: XXIII s. VI d.

Item por I onza argent de cendra limado di a mestre Pedro, argentero: XV s.

Item por ciertas medicinas tomó Salavert de casa de hun speciero para en-blanquir: XXVIII s. III d.

Item por fazer II pares de cunyos a Matheu Bretón, unos de sisens, otros de re-ales, por forjar e entretallar, por todo: XXVII s.

Item doní a en Francí, argenter, per fer II parells de cunys de Reals e II parells de cunyos de sisens, digo entretallar: XX s.

Item per una atzembla para traer los dineros de Leyda, cunyos e otras cosas a Tárrega: VI s.

Item por II onzas argent soflamat, III s., e por VII onzas de vedriol romaní, III s. VI d., lo qual todo me envió mestre Johan de Ribesaltes, he pagado a Francí Pontes, speciero: VIII s.

Item me envió el dicho mestre Johan VI onzas arcénich, lo qual he pagado a Francí Pontes, mayor, VI s.

Item por manos del maestro, obreros e minvas, a razón de XVI s. marco pagado por XXII marcos: CCCIII s.

Item por la despesa de Salavert, el qual envió el senyor rey con una cavalga-dura, el qual vino para obrar dito argent e mandó el senyor rey se le fiziese la des-pesa que estuvo de XXVIII fasta VI de mayo; són VII días a razón de III s.: XXVIII s. E por la despesa de Johan Junques enviado por el dito senyor rey para dita fa-zienda e vino primero mayo e estuvo fasta VIII del dito con hun moço, a razón de III s. són : XXXII s. Todo: LX s.

Suma universal de todo DCXI s. VII d.

[...]

Aquests són los reals mallorquins desfeys en Leyda per manament del sen-yor rey, dels quals s'a fet reals valencians e sisens per mestre Jaume Mas, mes-tre de la seca de Leyda.

Deu lo sobredit mestre Jaume Mas, que a XXVIII abril mil CCCCLXV li doní CCLXXXIII reals mallorquins, que pesaren IIII marchs, en los quals s'i meté dos

marchs de liga, que són tots VIarchs que fos tot reté en riells: Varchs, VII onzes, XII argenços.

Item dit jorn li doní DLXV reals mallorquins, pesaren VIIIarchs meté-s'i IIIarchs de liga, que són tots XIIarchs que fos tot reté en riells XIarchs VII onzes.

Item doní li doní CXXXII reals e mig mallorquins pesaren IIarchs, meté-s'i i march de liga que és tot IIIarchs, que fos tot reté en riells IIarchs VII onzes X argenços.

Item a V de maig li doní XXXX reals mallorquins pesaren III onzes VIII argenços, meté-s'i de liga II onzes III argenços, és tot VI onzes XII argenços, que fos tot reté en riells VI onzes VI argenços.

Item a VII del dit mes li doní III reals mallorquins pesaren VI onzes, meté-s'i de liga III onzes, és tot VIII onzes que fos tot reté en riells i march XIII argenços.

Suma de reals: I mil LXXXIII reals e mig.

Suma dearchs: XXIIarchs V onzes VIII argenços.

És li degut que lo primer de maig me donà en sisens e reals valencians VIIIarchs V onzes XIII argenços que foren en moneda: mil XX sols.

Item a V del dit mes me donà en sisens e reals valencians VIIIarchs VII onzes XIII argenços que foren en moneda: mil XXXV sous VI diners.

Item a VII del dit mes me donà en sisens IIarchs III onzes XIII argenços que foren en moneda: CCCX sols.

Item dit jorn me donà en sisens Iarchs II onzes VII argenços que foren en moneda: CXXX sols.

Item a VIII del dit me donà en sisens Iarchs e en tres rielllets chiquets i onza VIII argenços que són el I march en moneda: CXX sols.

Suma de diners: II mil DCXV sols VI diners.

Suma dearchs: XXIIarchs onzes VIII argenços.

[...]

Despeses fetes en lo obrar dels sisens e reals fets en Leyda.

Primo, doní a mestre Jaume Mas, per obrar XXIIarchs V onzes VIII argenços, de sos treballs e de los obrers e de minves, a raó de XVI sous lo march, pagat per XXII march: CCCLII sous.

Item, per diverses despeses fetes en dit obrar, segons se mostra per menut: CCLVIII sous VII diners.

Suma de despeses: DCXI sous VII.

ARV, Mestre Racional, Tresoreria de Luis Sánchez, 1465, lligall Vari [segons Mateu Llopis], f. 2v-3v i 9r-9v.

MATEU LLOPIS (1948, doc. 1, 2 i 3).

12

1465, 14 de maig. Cervera.

El Consell de Cervera acorda escriure a diverses persones, amb la finalitat de fer venir a la vila un fabricant de moneda, i encomana els paers i prohoms que, mentrestant i en cas de trobar una persona hàbil, en facin fabricar.

ACSG, Fons municipal de Cervera, *Llibre de Consells*, 1465, f. 36.
LLOBET PORTELLA (1994, doc. 2).

13

1465, 28 de maig. Cervera.

El Consell de Cervera es fa ressò de la llicència aconseguida per part de Pere de Portugal per fer moneda i acorda fabricar-ne de bona llei, com la de Barcelona, i nomena els mestres Lluís Serena i Antoni Meià mestres de la seca.

ACSG, Fons municipal de cervera, *Llibre de Consells*, 1465, f. 36v i s.
LLOBET PORTELLA (1994, doc. 3).

14

1465, 22 de juny. Cervera.

El Consell de Cervera nomena Berenguer Miquel substitut del mestre Antoni Meià i acorda disposar de l'argent de les esglésies per a l'encunyació.

ACSG, Fons municipal de Cervera, *Llibre de Consells*, 1465, f. 37v i s.
LLOBET PORTELLA (1994, doc. 4).

15

1465, 29 de juny. Tàrrega

Comptes de la fabricació de sisens d'argent feta a la seca de Tàrrega, per ordre del rei Joan II, sota la direcció de Francí Ferrer i Miquel del Villar.

Aquests són los reals mallorquins desfets en Tàrrega per manament del senyor rey, dels quals s'a fet sisens, per Francí Ferrer e Miquel del Villar. Deu Francí Ferrer, que a xv de maig mil CCCCLXV li doní CCCLIII reals e mig, pesaren v marchs, mete-s'i altres v marchs de liga, que-s tot x marchs, reté tot, fos en riells, VIII marchs VI onzes VIII argenços.

Item, dit jorn li doní los III rielllets que-M restaren de Leyda que-s i onza VIII argenços.

Item, a xx del dit li doní DCCXV reals e mig pesaren x marchs i onza VIII argenços, mete-s'i altre tant de liga, que-s tot xx marchs III onzas, reté fos en riells xx marchs.

Item, a xxx del dit li doní DCCXXII reals e mig, pesaren x marchs i onza VIII argenços, mete-s'i altre tant de liga, que-s tot xx marchs III onzes, reté fos en riells, xx marchs.

Item, a viii de juny del dit any li doní DCCXXIII reals e mig, pesaren x marchs i onza ii argenços, mete-s'i altre tant de liga, que-s tot xx marchs ii onzes III argenços, reté fos en riells, xx marchs.

Item, a xviii del dit li doní DCCXXVI reals e mig, pesaren x marchs i onza VIII argenços, mete-s'i altre tant de liga, que-s tot xx marchs III onzes, reté fos en riells, xx marchs.

Suma de reals: III milia CCXXXIII reals e mig.

Suma de marchs: LXXXX marchs.

És-li degut que a xx de maig me donà viii marchs III onzes xi argenços, que foren en dinés mil CCLXXX viii sous.

Item a xxvi del dit me donà viii marchs III onzes viii argenços que foren en dinés mil CL sous.

Item a xxviii del dit me donà vii marchs III onzes viii argenços que foren en diners mil ii sous vi diners.

Item, dit jorn me donà III marchs III onzes v argenços que foren en dinés DCXXXVII sous vi diners.

Item, a vii de juny me donà xi marchs III onzes que foren en dinés mil DCIII sous.

Item, a viii del dit me donà viii marchs que foren en dinés mil CVI sous.

Item, a xvii del dit me donà v marchs vi onzes que foren en dinés DCCL sous.

Item, a xviii del dit me donà vi marchs vi onzes que foren en dinés DCCCLXXXVIII sous.

Item, a xviii del dit me donà vi marchs vii onzes que foren en dinés mil CCXXII sous vi diners.

Item, a xxviii del dit me donà ii marchs III onzes que foren en dinés CCCXXI sous.

¡Suma de diners: XI milia DCCCCLXXXVIII sous VI diners.

Suma de marchs: LXXXVIII marchs III onzes.

De lo dit Francí Ferrer per mudament de compte, LXXXX marchs.

Item, a XXVIII de juny li doní DCCCXXXVIII reals e mig, pesaren XIII marchs II onzes, meté-s'í altre tant de liga, que's tot XXVI marchs III onzes reté fos en riells XXVI marchs.

Item, a III de juliol li doní DLXXVIII reals e mig, pesaren VIII marchs VIII argenços meté-s'í altre tant de liga, que's tot XVI marchs i onza, reté fos en riells XVI marchs.

Item, a VIII del dit li doní mil LXXXVI reals e mig, pesaren XV marchs i onza v argenços i quart, meté-s'í altre tant de liga que's tot XXX marchs II onzes X argenços e mig, reté fos en riells XXX marchs.

Item, a XVII del dit li doní DXXXIII reals, pesaren VII marchs III onzes, meté-s'í altre tant de liga, que's tot XV marchs, reté fos en riells xv marchs.

Item, a XX del dit li doní mil CXXXVIII reals e mig, pesaren XVI marchs meté-s'í altre tant de liga, que's tot XXXII marchs, reté fos en riells XXXII marchs.

Suma de reals: III mil CCLXXXVIII reals.

Suma de marchs: CCVIII marchs.

És-li degut per mudament de l'altre compte: LXXXVIII marchs III onzes.

Item, a III de juliol me donà III marchs III onzes que foren en dinés: DCIII sous.

Item, a V del dit mes donà X marchs III onzes que foren en diners: I mil CCCIII sous VI.

Item, a VI del dit me donà XI marchs que foren en dinés: I mil CCCLXXIII sous.

Item, a XI del dit me donà VII marchs que foren en dinés: DCCCXXXV sous.

Item, a XII del dit me donà VIII marchs que foren en dinés: mil CCXXVII sous.

Item, a XIII del dit me donà III marchs III onzes, que foren en dinés: DCIII sous.

Item, a XV del dit me donà V marchs que foren en dinés: DCLXX sous.

Item, a XVI del dit me donà VIII marchs que foren en dinés: I mil LXVI sous.

Item, a XVII del dit me donà XI marchs III onzes que foren en dinés: I mil DLXXI sous.

Item, a XX del dit me donà XIII que foren en dinés: I mil DCCCXV sous VI.

Item, a XXVI del dit me donà VIII marchs III onzes que foren en dinés: I mil CLI sous.

Item, a XXVII del dit me donà XXIII marchs III onzes que foren en dinés: III mil CCCXXIII sous VI.

Item, a XXVIII del dit me donà II marchs V onzes que foren en dinés: CCCXXXV sous VI.

Suma de dinés: XVI mil CCCLXXXVIII sous.

Suma de marchs: CCVIII marchs.

Deu Miquel del Villar que a xxviii de juliol li doní dcccclviii reals pesaren xii marchs x argenços, meté-s'í altre tant de liga, que's tot xxiii marchs i onza iiii argenços reté fos en riells xxiii marchs.

Item a vi d'agost li doní ii mil reals, pesaren xxviii marchs i onza viii argenços meté-s'í altre tant de liga que's tot lvi marchs iii onzes, reté fos en Riells lvi marchs.

Item a xvii de agost li doní dues rajoles d'argent, pesaren xvii marchs iiii onzes xii argenços meté-s'í altre tant de liga que's tot xxxv marchs i onza viii argenços, reté fos en riells xxxv marchs.

Suma de reals: ii mil dcccclx reals.

Suma de marchs: cxv marchs.

És-li degut que lo primer de agost me donà v marchs que foren en dinés: dccxi sous.

Item, a iii del dit me donà vi marchs que foren en dinés: dccccxxviii sous vi.

Item, a iiii e a v del dit me donà viii marchs iii onzes que foren en diners: i mil ccviii sous.

Item, a viii del dit me donà xii marchs que foren en dinés: mil dcii sous vi.

Item, a x del dit me donà xii marchs que foren en dinés: i mil dcxxxviii sous.

Item, a xii del dit me donà iiii marchs que foren en dinés: dciii sous.

Item, a xiiii del dit me donà x marchs que foren en dinés: i mil ccclxxx sous vi.

Item, a xvii del dit me donà xx marchs iii onzes que foren en dinés: ii mil dcclxx sous.

Item, a xxii del dit me donà xvi marchs que foren en diners: ii mil ccxxviii sous vi.

Item, a xxiii del dit me donà xx marchs i onza que foren en dinés: ii mil dcciii sous.

Suma de diners: xv mil dcccxv sous.

Suma de marchs: cxv marchs.

[...]

Despesas fechas en la seca de Tàrraga.

Primo pagué a'n Ripoll por i fornall fizo en la seca en que stuvo iii jornals viii s., por otro fornall en que stuvo iiii jornales: xii s.

Item, por la fusta se depuso en dichas formales con las caxas d'encunyar: viii s.

Item, por i libra azero para fazer cunyos, di a Juseff Veses: i s. iiii d.

Item, por i libra ii onzas azero para fazer cunyos: i s. ii d.

Item, por xii libras vi onzas azero para fazer cunyos a la viuda Ribera, de Leyda: xii s. vi d.

Item, por I cuerda aportó para tener los cunynos de encunyar pagué a Miguel Vell: I s. IIII d.

Item, por VII libras y media azero que traxo de Leyda Gaspar Vidal para fazer la riellera e los cunynos: VII s. VI d.

Item, pagué por VIII libras venus: X s.

Item, por otras X libras venus: X s.

Item, pagué a Pere Tudela por XVI libras y media, a XXVIII mayo: XVI s. VI d.

Item, a XVIII de junio pagué a los pupillos d'en Falch por VII libras venus: VII s.

Item, dito dia pagué a-n Pellicer de Tàrrega por III libras e media: III s. VI d.

Item, a XXVI del dicho di a hun corredor de Tàrrega por XVI libras venus: XVI s.

Item, por XIII libras venus merque d'en Sinerols de Tàrrega a razón de XVI dineros libra: XVII s. IIII d.

Item, a XXVIII del dicho pagué a Gaspar Vidal por XIII libras venus a razón de I s. IIII d.: XVII s. IIII d.

Item, a XII de juliol compré de Ysach Jacob por XXXXII libras venus a razón de I sueldo II dineros: XXXVIII s.

Item, al dicho Ysach por XII libras venus, a razón de I s. II d.: XIII s.

Item, a XXVI de juliol di a Miquel Colmella, para loguer de I correu que envié a Çaragoça para traer cresols que stuvo X dias que a razón de I s. VI d. por dia: XV s.

Item, por I correu envié a Çaragoça en II dias para que vinessen los monederos de Navarra, que era avisado stavan hay: XX s.

Item, per XX libras de liga compré a XIII de agosto, de Ysach Corredor, jodio, a razón de I s. II d.: XXIII s. VI d.

Item, per II perols per a emblanquir que fiu fer en Tarragona costaren: XXVII sous.

Item, per les mans del mestre e obrers e minves, pagat per CCCXXIII marches, los CCVIII a raó de XVIII sous e los CXV a raó de XIII sous, que munta tot: V milia CCCLXXII sous.

Suman todas las despesas de Tàrrega: V milia DCLXX s.

Suman todas las despesas de Leyda: DCXI s. VI d.

Suma universal de todo: VI milia CCLXXXI s. VI d.

[...]

Despeses fetes en lo obrar dels sisens de Tàrrega.

Primo doní a Francí Ferrer, per ses mans e dels obrers e minves de CCVIII marches a raó XVIII sous per march: III milia DCCLXII sous. E a Miquel Villar, per cent e XV marches a raó de XIII sous lo march: mil DCX sous. És tot: V mil CCCLXXII sous.

Item, per la liga e altres despeses fetes, segons se mostra per menut: CCLXXXVIII sous.

Suma de despeses: v mil DCLXX sous.

ARV, Mestre Racional, Tresoreria de Luis Sánchez, 1465, lligall Vari [segons Mateu Llopis], f. 4v-7v i 10v-11v.

MATEU LLOPIS (1948, doc. 4, 5 i 6).

16

1465, 29 de juny. Tàrrega.

Balanç dels comptes de la fabricació de sisens d'argent i de rals valencians feta a les seques de Lleida i Tàrrega, per ordre del rei Joan II.

Són los reals obrats en Leyda:	I mil LXXXIII reals e mig
Són los reals obrats en Tàrrega:	X mil CCCLXXXXI reals e mig
Suma de reals:	XI mil CCCLXXV reals
Són los marchs obrats en Leyda:	XXII marchs v onzes VIII argenços
Són los marchs obrats en Tàrrega:	CCCXIII marchs
Suma de marchs:	CCCXXXVI marchs v onzes VIII argenços
Són los dinés proceyts de Leyda:	II mil DCXV sous VI
Són los dinés proceyts de Tàrrega:	XXXXVIII mil CCI sous VI
Suma de dinés:	XXXXVI mil DCCCXVII sous
Són les despeses fetes en Leyda:	DCXI sous VII
Són les despeses fetes en Tàrrega:	V mil DCLXX sous
Suma de despeses:	VI mil CCLXXXI sous VII (diners)

Resta net que he ha de fer entrada en mon llibre, segons se mostra, XXXX mil DXXXV sous V.

ARV, Mestre Racional, Tresoreria de Luis Sánchez, 1465, lligall Vari [segons Mateu Llopis], f. 7v.

MATEU LLOPIS (1948, doc. 7).

1465, 16 d'octubre. Tàrrega.

El Consell de Tàrrega, assabentats que a Lleida i Balaguer no s'accepten els sisens, i conscients del dany que suposaria que els subministradors de queviures es neguessin a portar les vitualles per no haver d'acceptar aquestes monedes, acorden demanar al rei i a la reina que forcin l'obligatorietat d'acceptar els sisens d'argent.

Fonch proposat per los honorables senyors de pahers, com se té saber dels sisens, los quals s'ich havien fets e feren a Leyda¹⁰ e aquells lo senyor rey haie manat se prenguen per totes e qualsevol persones. E com ara s'i n'ich facen, es tròpien ésser falsos e talls que les gents no'ls vullen pendre. E com per aquells falsos sien vuy rebugats e rehebugen pendre los bons o aquells que ere acostumat de pendre. E per causa dels dits falsos sisens les gents qui acostumaven portar vituales en la vila de Tàrregua reüsen portar dites vituales en gran dan, periudici, destrucció de la dita Universitat. E més encara que en Leyda, en Balaguer ni en altres parts no vullen pendre los dits sisens, tenint-se per dit sien falsos. Perquè és necessari per utilitat de la dita Universitat provehir en les dites coses ab lo senyor rey e senyora reyna, que los dits bons sisens face pendre a tots los lochs, viles e ciutats a sa senyoria obedients. En altra manera que en aquesta vila romandrie los dits sisens, així bons com mals, e la moneda que aia dins exirie com sie sentit que haien portats gran nombre de sients percanbiar ab moneda d'or, que y sie prest provehit.

Hon fonch acordat e deslberat per los tots desús nomenats que per utilitat de la dita Universitat e singulars de aquella e per que la dita vila sia avitualada axí com ere acostumat, que sien elegides una persona o dues que prestament vagen a la magestat del senyor rey e senyora reyna, per los dits senyors de pahers, oferint e prometent-los aquell salari que ab ell o ab ells concordar se poran, cercuant lo útil de la Universitat. E que aquells haïen càrrech de anar a la dita magestat e splicar en aquella totes les dites coses, suplicant a sa senyoria en les dites coses vulle provehir si desige lo ben avenir e utilitat de aquesta Universitat. E los plàcie obtenir provisions tals que sien e facen a les dites coses per utilitat de la vila desús dita. E que los lochs de sa obediència, los sisens qui són acostumats de pendre.

Arxiu Històric Comarcal de l'Urgell (ACUR), Fons municipal de Tàrrega, *Llibre de Consells*, 1463-1470, f. 56.

LLOBET PORTELLA (1975, p. 74-75).

10. Leyda, ratllat.

18

1465, 19 d'octubre. La Seu d'Urgell.

El Consell de la Seu d'Urgell es fa ressò que la moneda menuda no és acceptada per la població.

En lo quall Consell fonch proposat que la moneda menuda negú no le voll penra, si trauran altre provesió o s'es trametrà altre misatger.

Arxiu Històric Comarcal de l'Alt Urgell (ACAU), Fons municipal de la Seu d'Urgell, *Llibre d'acords*, 1434-1506, f. 290.

SANAHUJA (2010, doc. 1).

19

1465, 23 de desembre. Cervera.

El Consell de Cervera nomena una comissió de diverses persones amb la finalitat de resoldre el problema ocasionat pels sisens de baixa lliga que circulen i proposa recollir-los tots per fondre'ls i encunyar rals i mitjos rals amb el metall, restituir-los després a pes.

ACSG, Fons municipal de Cervera, *Llibre de Consells*, 1465, f. 95v.

LLOBET PORTELLA (1994, doc. 5).

20

1465. Cervera.

El clavari de la universitat de Cervera justifica el pagament d'1 lliura 3 sous fet a Bernat Guillem, ferrer, pels encunys de fer moneda.

ACSG, Fons municipal de Cervera, *Llibre de Clavaria*, 1465, f. 87v.

LLOBET PORTELLA (1994, doc. 6).

21

1466, 22 de gener i 11 de febrer. Cervera.

El Consell de Cervera acorda atendre la petició formulada per Antoni Comalada, encarregat de reconèixer els sisens, el qual demana un estipendi pel seu treball.

ACSG, Fons municipal de Cervera, *Llibre de Consells*, 1466, f. 22 i 31.
LLOBET PORTELLA (1994, doc. 7 i 8).

22

1466, 13 de març. Reus.

El Consell de Reus acorda fondre tots els sisens falsos que té la vila per tal de fer-ne una corona per a la marededéu.

La preposició feta en lo dit Consel per los senyors de jurats fonch sobre... dels sisens falsos que té la vila.

Sobre les quals coses deliberà lo dit Consel: primo, sobre los sisens falsos, vol lo dit Consel que a lahor de la Verge Maria de aquels dits sisens sie feta una corona a la Verge Maria.

Arxiu Històric Comarcal del Baix Camp (ACBC), Fons municipal de Reus, *Actes*, 1444-1466.
SANAHUJA (2005, p. 81, doc. 1).

BIBLIOGRAFIA

BADIA TORRES, A., *Catàleg dels croats de Barcelona, 1285-1706*, Secció Numismàtica del Cercle FNB, Barcelona, 1969.

BATLLE GALLART, C., *La crisis social y económica de Barcelona a mediados del siglo XV*, CSIC, Barcelona, 1973, 2 v.

BOTET SISÓ, J., *Les monedes catalanes*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, vol. 1, 1908; vol. 2, 1909; vol. 3, 1911, 3 v. [reeditats per Puvill el 1976].

BUSQUETA RIU, J. J., *Baixa edat mitjana*, vol. 3 de la *Història de Lleida*, Pagès Editors, Lleida, 2004.

CARRERAS CANDI, F., «Les encunyacions monetàries locals en les guerres de Joan II», *Boletín Arqueológico de Tarragona* 18, Tarragona, 1905, p. 572-652.

CRUSAFONT SABATER, M., *Numismàtica de la Corona Catalano-aragonesa medieval (785-1516)*, Vico, Madrid, 1982 [edició catalana].

CRUSAFONT SABATER, M., *Barcelona i la moneda catalana*, Barcelona, La Caixa, 1989.

CRUSAFONT SABATER, M., *La moneda catalana local, segles XIII-XVIII*, SCEN, Barcelona, 1990.

CRUSAFONT SABATER, M., «Problemes monetaris i solucions descentralitzades», *Pedralbes: Revista d'Història Moderna* 23, Universitat de Barcelona, Barcelona, 2003, p. 765-780.

CRUSAFONT SABATER, M., *Catàleg General de la Moneda Catalana*, SCEN, Barcelona, 2009.

LLOBET PORTELLA, J. M., «Les monedes i pellofes de Tàrrrega», *Acta Numismàtica* 5, Barcelona, 1975, p. 73-89.

LLOBET PORTELLA, J. M., «Documents per a la història de la moneda municipal de Cervera (1462-1626)», *Acta Numismàtica* 24, Barcelona, 1994, p. 111-140.

MATEU LLOPIS, F., «Les peccunies de la Tresoreria General i el numerari corrent en temps de la guerra contra Joan II», *Homenatge a Antoni Rubió i Lluch*, vol. III, Barcelona, 1936.

MATEU LLOPIS, F., «Los recursos monetarios de Juan II en Lérida y Tárrega, durante las turbaciones del Principado en 1465», a *Hispania. Revista Española de Historia* 8, 1942.

MATEU LLOPIS, F., *Datos y documentos para la historia monetaria de Lérida, siglos XIII a XVII*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1945.

MATEU LLOPIS, F., «Notas y documentos sobre la ceca de Balaguer en 1462 y el numerario de la época, 1458-1479», a *Ilerda* 16, Lleida, 1952, p. 7-22.

MATEU LLOPIS, F., *Lérida y sus relaciones con Valencia (algunos aspectos)*, Institut d'Estudis Catalans, Lleida, 1976.

SALAT, JOSEP, *Tratado de las monedas labradas en el Principado de Cataluña, con documentos justificativos*, Antoni Brusi, 2 v., Barcelona, 1818 [reeditat per J. R. Cayón, Madrid, 1982].

SANAHUJA ANGUERA, X., «Actuacions monetàries a Tortosa (segles XV-XVII)», a *Acta Numismàtica* 28, Barcelona, 1998, p.141-156.

SANAHUJA ANGUERA, X., «Ducats i principats catalans a l'època dels Àustries (1481-1602)», a *Acta Numismàtica* 29, Barcelona, 1999, p.105-133.

SANAHUJA ANGUERA, X., *La moneda municipal de Reus i el seu entorn (s. XV-XVIII)*, Centre de Lectura-Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, Reus, 2005, 240 p. + 8 làm.

SANAHUJA ANGUERA, X., «La moneda municipal a la Seu d'Urgell, segles XV-XVII. Primera aproximació.», *Acta Numismàtica* 40, Barcelona, 2010, p. 105-158.

SOLDEVILA ZUBIBURU, F., *Història de Catalunya*, Alpha, Barcelona, 1935, 3 v.

SOBREQUÈS VIDAL, S. - Sobrequès Callicó, J., *La Guerra Civil Catalana del segle XV*, Edicions. 62, Barcelona, 1973, 2 v.

VICENS VIVES, J., *Els Trastàmeres*, Vicens Vives, Barcelona, 1956.

VILLARONGA GARRIGA, L., «Les monedes de plata encunyades a Catalunya durant la guerra contra Joan II (1462-1472)», *Numisma*, 150-155, Madrid, 1978, p. 471-490.

Fraus monetaris a la Catalunya del segle xv, segons els comptes del receptor dels emoluments de la Governació General de Catalunya

*POL JUNYENT MOLINS**

La falsificació de moneda era considerada a la Catalunya medieval un crim molt greu. La legislació medieval recollia una sèrie de normatives hereves del dret romà, entre les quals l'usatge 66, «De falsanda moneta», l'establia com un crim on no s'admetia esmena, a l'alçada del trencament de la Pau i Treva.

Els numismàtics han prioritzat, de forma general, l'estudi de la moneda legítima en comptes d'aquella falsificada, i aquest aspecte ha relegat el tema de la falsificació i el frau a un darrer terme, però en uns temps on la moneda falsa era companya de l'oficial, el buidat i l'estudi de fonts documentals inèdites que ens donin noves informacions sobre aquest fet es fa més necessari que mai. Aquest article no pretén ser un estudi exhaustiu sobre la falsificació o els fraus monetaris duts a terme al segle xv al Principat de Catalunya; només és una primera aproximació sobre aquells fets, fent servir una documentació inèdita i que aporta novetats interessants sobre el frau i les falsificacions, les quals eren perseguides arreu del territori per una institució molt concreta, la Governació General.

LA GOVERNACIÓ GENERAL

La consolidació del que va ser el sistema successori dels sobirans de la Corona Catalanoaragonesa, com el d'altres prínceps europeus que regien territoris d'una certa extensió, va derivar indirectament en l'aparició d'una nova institu-

* Llicenciat en Història per la Universitat de Barcelona. Màster oficial en Cultures Medievales per la Universitat de Barcelona, cursant.

ció. Els sobirans van haver d'idear una manera de fer arribar la seva autoritat a tots llurs dominis de forma centralitzada, però també d'una manera prou fragmentada per a poder arribar a tot arreu i controlar-ho tot des d'una cort que era, sovint, itinerant.

Així, va ser necessari recórrer a sistemes de representació en una monarquia complexa com la de la Corona d'Aragó. És per això que a mitjan segle XII va aparèixer el títol de *Procurador General*,¹ que trobem per primera vegada a Provença,² però que en el futur es generalitzaria per a designar els representants reials a d'altres territoris.

L'evolució del càrrec de Procurador s'anà definint amb el temps, fruit d'una lenta gestació.³ Fou durant el segle XIII quan incorporà atribucions àmplies en matèria de govern i de justícia, oposant-se així als procuradors dedicats a tasques estrictament patrimonials. Malgrat tot encara no disposava d'una estructura orgànica estable ni d'una continuïtat clara. No existeix pas una data única, però sí diversos moments que ens assenyalen el naixement de la institució. Entre el 1299 i el 1302 en fou nomenat el primogènit de Jaume I, menor d'edat. Aquesta decisió reial va constituir un moment important per la institucionalització del càrrec i també per la seva adscripció i identificació successiva amb el primogènit. I fou així com, finalment, després d'una sèrie de provatures, la institució s'estabilitzà associada en la persona del primogènit i successor, passà a anomenar-se en endavant Governador general (*Gubernator generalis*).⁴ D'aquesta forma s'aconseguia que l'hereu conegués les tasques de govern i d'administració de justícia i s'hi familiaritzés com a preparació per a l'exercici de la plenitud de les seves facultats.

Malgrat tenir uns orígens patrimonials i dinàstics, la Governació General arribaria a convertir-se en una de les institucions més abstractes i impersonals de l'Europa medieval. Va poder funcionar fins i tot amb la seva titularitat vacant, fent gala d'una estabilitat derivada del caràcter ordinari del càrrec que implicava un recordatori i instrument de defensa de la legalitat catalana.⁵

EL PORTANTVEUS DEL GOVERNADOR GENERAL

El Portantveus era el funcionari reial delegat del Governador General en un territori determinat o governació. A partir de mitjan segle XIV aquest terme tendí

1. FERRO I POMÀ, V., *El dret públic Català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Eumo, Vic, 1999, p. 49.

2. LALINDE ABADIA, J., *La Gobernación General en la Corona de Aragón, Institución Fernando el Católico*, Zaragoza, 1963, p. 6.

3. *Ibidem*.

4. LALINDE ABADIA, J., *La Gobernación General en la Corona de Aragón*, p. 56-73 i 129-162.

5. FERRO I POMÀ, V., *El dret públic Català*, p. 50.

a substituir el de *procurador*, fins al punt de suplantar-lo del tot. El càrrec rebé diferents noms; pel que fa al Principat de Catalunya fou anomenat *Portantveus de General Governador*, anomenat també, impròpiament, Governador, un oficial de categoria superior a la dels veguers, batlles, jutges ordinaris i d'apel·lacions.⁶ Al Principat de Catalunya, aquest, que havia de ser un cavaller català i resident al Principat,⁷ era designat directament pel rei o per expressa comissió seva. La seva posició inferior respecte al Governador General, és a dir, el primogènit, es veia reflectida pel fet que a les seves sentències s'hi podia apel·lar, mentre que a les del primer tan sols suplicar.⁸

El càrrec de Portantveus era de caràcter permanent, la seva jurisdicció només es veia suspesa quan el rei, el Lloctinent General o el mateix primogènit es trobaven a la mateixa localitat que ell. En condicions normals l'exercici de la seva jurisdicció depenia de la seva presència en una determinada circumscripció; les seves competències, però, s'aturaven en els límits de les jurisdiccions baronials. El Portantveus era l'executor per excel·lència de les sentències reials, és a dir, de les dictades per la cort del príncep o del seu lloctinent.⁹

A causa de la seva mobilitat característica, el Portantveus era l'encarregat de restaurar l'ordre públic allà on havia estat pertorbat,¹⁰ i aquesta mobilitat i la facultat de substituir amb la seva les corts o cúries locals eren l'arma fonamental amb què comptava l'autoritat règia per a restablir la justícia i la pau amenaçades per la debilitat de la jurisdicció local o per connivències il·legals.¹¹ Reunia funcions administratives i econòmiques, i tenia amplis poders per a l'administració de justícia, amb *potestat de l'espasa*, és a dir, que podia aplicar la pena capital.

Vers la fi del segle xv tendí a esdevenir hereditari, fins que amb el Decret de Nova Planta esdevingué el representant reial exclusiu, però com que el càrrec anava unit amb el de capità general, fou aquesta darrera denominació la que prevalgué.

CONTEXT: CATALUNYA I LA CRISI MONETÀRIA DEL SEGLE XV

La documentació utilitzada correspon als anys 1468-1493. Entre aquests anys el Principat de Catalunya es trobava immers en diverses problemàtiques, en primer lloc, els fets de la Guerra Civil, i en segon lloc, una estructural problemàtica monetària relacionada amb la moneda de billó. Sobre aquesta darrera qüestió, al segle xv s'evidencià la penúria de moneda menuda, ja que des del regnat de Pere

6. *Ibidem*, p. 96.

7. LALINDE ABADIA, J., *La Gobernación General en la Corona de Aragón*, p. 315.

8. *Ibidem*, p. 302.

9. *Ibidem*.

10. *Ibidem*, p. 357-358.

11. FERRO I POMÀ, V., *El dret públic Català*, p. 100.

el Cerimoniós no s'encunyaven diners de tern,¹² i aquesta aturada emissora va fer que les peces circulants patissin un greu desgast que acabaria agreujant la falta de moneda circulant de baix valor.

Les zones desproveïdes de moneda menuda o amb peces molt circulades eren terrenys adobats per al sorgiment de falsificacions o l'entrada de numerari extern de baixa llei, i també van ser els llocs on aparegueren els encunyaments municipals catalans. La moneda local es relança a conseqüència de la Guerra Civil quan els dos bàndols enfrontats improvisaren seques a diferents poblacions, que sovint continuaren emetent després d'acabada la guerra tot demanant permís, que els era concedit.¹³

Finalment, fou també en aquest moment quan s'assajà establitzar el patró auri, primer substituint el florí d'Aragó pel pacífic, durant el regnat de Pere de Portugal, el qual, en veure que li era impossible que els consellers barcelonins abaixessin la llei del croat, aconseguí implantar una nova moneda d'or, sense fracassar com havia succeït amb monarques anteriors.¹⁴ La nova moneda veuria augmentada la seva cotització fins als 20 sous, de manera que superà els 18 esperats. Amb aquest for el pacífic es pagava al mateix sobrepreu que el ducat venecià, una de les monedes més prestigioses del seu temps. Fou, doncs, en aquest moment, quan es començà a substituir el florí de baixa llei per monedes d'alta llei. Un cop acabada la guerra, Joan II i Ferran II continuarien aquesta política. Com constata Miquel Crusafont, Pere de Portugal havia trobat una sortida per a la fabricació rendible de moneda d'or, però el problema del billó encara no s'havia solucionat.¹⁵

ELS COMPTES DEL RECEPTOR DELS EMOLUMENTS DE LA GOVERNACIÓ GENERAL DE CATALUNYA

Els comptes del receptor dels emoluments són un conjunt de llibres dels quals es conserven 27 volums a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i que abracen els anys 1347 a 1499, tot i que no hi són tots. Els emoluments són aquells beneficis pecuniaris que s'obtenen com a retribució per l'exercici d'un càrrec, prestació d'un servei, etcètera. En el cas dels llibres de comptes els emoluments equivalien a una entrada de diners procedents de les penes pecuniàries aplicades als inculpatos i condemnats per delictes monetaris.

12. «Tot i els intents d'encunyar múltiples del diner de billó per part de Joan I i Martí I», CRUSAFONT I SABATER, M., *Història de la moneda catalana*, Crítica, Grijalbo Mondadori, Barcelona, 1996, p. 94-95.

13. CRUSAFONT I SABATER, M., *Història de la moneda catalana*, p. 104.

14. El timbre d'or de Perpinyà, de Joan I, o el timbre d'or valencià, d'Alfons el Magnànim.

15. CRUSAFONT I SABATER, M. *Història de la moneda catalana*, p.104.

En els volums 1.745, 1.746 i 1.747, entre molts altres delictes, he localitzat fins a tretze assentaments que ens donen informació sobre diferents fraus monetaris duts a terme al Principat de Catalunya durant la Guerra Civil del segle xv, i durant els posteriors regnats de Joan II i Ferran II, i que al final de l'article són transcrits.

COMENTARI ALS DOCUMENTS

En els documents podem veure que els delictes monetaris esmentats són els de la falsificació i, en major proporció, els de l'alteració de la moneda. En aquests documents s'observa que no es castigaven els inculpats amb les mateixes penes, les quals, però, representaven sempre quantitats molt elevades. Podem distingir entre: *a)* l'alteració de la moneda, *b)* la falsificació de moneda de curs general, batuda a les seques reials, i *c)* la falsificació de moneda de curs municipal.

L'estisorament de la moneda

De tots els diferents delictes de frau monetari referenciats, l'estisorament o la mutilació de la moneda era el més comú. L'acte de retallar moneda es tractava d'un dels fraus més senzills de dur a terme, ja que només consistia a alterar el pes original de la moneda, el qual quedava disminuït, llimant-la o retallant-la. Aquesta mena de frau continuà en el temps i esdevingué un problema endèmic de l'època moderna,¹⁶ heretat de segles enrere.

En els diferents documents utilitzats, que són transcrits al final d'aquest article, pot veure's com la pràctica de l'estisorament és esmentada de formes diferents: *stesoristar*, *tresquilar*, *tesoristar*, *tallar*, *disminuïr*, *alterar*. Voldria destacar l'obra d'Albert Estrada-Rius, sobre la lluita contra la falsificació de moneda durant el regnat de Felip II, on també es parla de fraus comuns amb els d'aquest article.¹⁷

A gairebé la majoria dels documents utilitzats, no s'especifica quina mena de moneda era la retallada, però afortunadament no és sempre així i en tenim diferents exemples més explícits:

«Bastire, prevere, delat de tesoristar carlins»

Doc. 6.

16. ESTRADA-RIUS, A., «La falsificació de la moneda a la Corona d'Aragó Medieval», *La moneda falsa. De l'Antiguitat a l'Euro*, de l'obra editorial del MNAC, Barcelona, 2010, p. 42-49.

17. ESTRADA-RIUS, A., *La lluita contra la moneda falsa a la Barcelona de Felip II (1598-1621)*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, DL 2011.

Les peces anomenades *carlins* en els diferents documents són el que avui s'acostuma anomenar *pirrals*. Aquestes peces van sofrir en gran mesura l'acte de ser retallades, i en molts dels casos la retallada era tan gran que no quedava inadvertida. És notòria la presència de pirrals sicilians retallats en col·leccions actuals. Al Principat de Catalunya, en un decret del 4 de novembre de 1493, es va prohibir la circulació de carlins d'argent, tant sencers com retallats.¹⁸

Un altre exemple seria: «*inculpat de haver tallats reys de Barchinona sens llicència.*»

Doc. 8.

Aquest document ens parla de croats barcelonins, o "reals". En un altre fragment s'explica que el delictes pel qual en *Felip argenter* fou delat era el d'estisar moneda, i de fer-ho sense tenir llicència. En altres documents això no hi és explícit, però a partir d'aquest no podem deduir que existissin llicències per a retallar moneda, ja que era un delictes molt perseguit. El «sens llicència» del document devia ser, segurament, un formalisme del dret.

El darrer exemple: «*Joan Ysern cambiador delat de haver-li trobats certs reals e carlins sospitosos no focen falsos e haver entrevingut en disminuir e alterar aquests.*»

Doc. 13.

Aquest és un exemple clar de la diversitat de formes d'anomenar l'acte de retallar monedes, les quals, en aquest cas, podrien ser també falses.

Observem com el Governador i el veguer es repartien els diners rebuts per la pena. És un cas molt comú que apareix a nombrosos documents d'aquests tres volums, però només en aquest d'entre els relacionats amb la moneda. Lògicament, en arribar el Governador a la població corresponent, la jurisdicció del veguer quedava suspesa enfront la preeminència de la del primer, la qual, al seu torn, també quedava suspesa si a la vila hi eren presents el rei o el primogènit.

En un altre document se'ns diu clarament que una sèrie de rals foren donats a un argenter perquè aquest els retallés i els fongués: «*inculpat haver donada certa quantitat de reys de pes ha hun argenter per que ls tesoristàs e fonés.*»

Doc. 9.

Cal destacar que aquesta pràctica també estava molt relacionada amb la falsificació de peces, car les llimadures o retalls que se n'havien obtingut proporcionaven material als falsaris.

18. ESTRADA-RIUS, A., *La falsificació de la moneda a la Corona d'Aragó Medieval*.

La falsificació de moneda de curs general

Pocs són els documents que apareixen en els volums utilitzats i que tracten sobre la falsificació de moneda de curs general. En els documents transcrits oferts al final en podem trobar algun exemple, en un primer cas, per a florins:

«III sous, los quals aguí de l'or que isgué de dos florins d'or falsos»

Doc. 1.

El document ens diu a qui foren presos els florins, però no se'ns especifica si li imposaren cap pena, només que en aquest cas els florins foren trencats per la meitat, una forma de desmonetitzar-los que ja apareix a les lleis, i que la quantitat d'or que aquests tenien fou aprofitada de nou.

En un altre document hi trobem només la notícia que s'havien posat en circulació pacífics falsos: *«delat de haver mesos pacífichs falsos.»*

Doc. 5.

D'altra banda, és rellevant fixar-se que la gran majoria dels inculpatos en aquesta mena de frauds, quan al document apareix llur ofici, són argenters i, tot i que menys sovint, canvistes. En aquests casos, tant l'acte de retallar moneda com l'acte de falsificació solia estar en mans de persones amb coneixement sobre els metalls i amb la possibilitat d'accedir a les eines i als forns necessaris per a realitzar aquesta activitat. Els argenters eren els qui podien dur a terme unes falsificacions més aconseguides, atès que alguns coneixien la tècnica del gravat, que és la que s'utilitzava a les seques oficials a l'hora de gravar els encunys. També poden atribuir-se a aquests les falsificacions dutes a terme mitjançant una ànima metàl·lica no noble i un recobriment d'or o d'argent.¹⁹

Falsificació de moneda municipal

L'obra d'en Miquel Crusafont és encara avui l'obra de referència sobre la moneda municipal catalana.²⁰ Amb referència als frauds monetaris, la presència de documentació sobre moneda local és escassa i agreuja la problemàtica dels casos anteriors.

Tenim un primer cas on no se'ns especifica clarament quina moneda fou la falsificada: *«era inculpat de haver posar ploms falsos.»*

Doc. 11.

19. ESTRADA-RIUS, A., *La falsificació de la moneda a la Corona d'Aragó Medieval*.

20. CRUSAFONT I SABATER, M., *La moneda catalana local (segles xiii-xviii)*, SCEN i Diputació de Barcelona, Barcelona, 1998.

Aquí només sabem que l'inculpat de frau posava ploms falsos, una de les moltes formes amb les quals s'anomenaven les monedes locals a l'època.

Ens trobem, però, també el cas contrari: «*delat de haver mesa moneda falsa, ço és diners de Tarragona e mallas.*»

Doc. 7.

Aquests dos documents ja van ser treballats i publicats per en Xavier Sanahuja Anguera en dues publicacions anteriors.²¹

Cal deixar clar que la poca presència de documents que facin referència a moneda de caràcter local no indica que els falsaris no duguessin a terme pràctiques sobre aquesta mena de peces; ans al contrari, com destaca Miquel Crusafont, la falsificació és la fidel companya de la moneda local, i fins i tot poc després de la notícia de l'inici d'una emissió ja apareixen constatacions de falsificacions.

6. DOCUMENTS

1

1473, 8, 27. Barcelona.

Item pose en rebuda iii sous, los quals aguí de l'or que isqué de dos florins d'or falsos, los quals foren levats a hun fill d'en Xurbi Bonfulla e foren tranquats mig per mig.

Lliures iii sous.

ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Comptes del receptor dels emoluments de la Governació de Catalunya, vol. 1745 (f. 17v). Inèdit.

2

1473, 8, 27. Barcelona.

Item més, rebé en dita ciutat, per la composició d'en Planes, cambiador, delat de stesoristar moneda, a xxvii del dit mes de agost del dit any de LXXIII, cinquanta liures.

21. SANAHUJA ANGUERA, X., «Les monedes de Manresa al segle xv», *Gaceta Numismática*, 145, 2004, p. 53-70; *La moneda municipal a Reus i el seu entorn (s. xv-xviii)*, Centre de Lectura, Institut d'Estudis Catalans i Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, 2005.

M sous.

ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Comptes del receptor dels emoluments de la Governació de Catalunya, vol. 1746, de Joan II, (f. 7v). Inèdit.

3

1478, 3, 20. Barcelona.

Item a xx de març d'en Jaume Galceran e Gaspar Galceran, germans argenter, delats de tresquilar moneda, composaren a xxv pacífichs quitis, qui valen en sous

D sous.

ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Comptes del receptor dels emoluments de la Governació de Catalunya, vol. 1746, de Joan II, (f. 14). Inèdit.

4

1481. Lleida.

Item d'en Guillem Baró argenter, rebé vint e cinch liures per composició que feu perquè era delat de stesoristar moneda.

D sous.

ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Comptes del receptor dels emoluments de la Governació de Catalunya, vol. 1746, de Joan II (f. 25v). Inèdit.

5

1483, 1. Barcelona.

Item més, foren rebudes, d'en Johan de Maners, xxxv lliures per composició que feu ab lo senyor governador per ço com era delat de haver mesos pacífichs falsos.

DCC sous.

ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Comptes del receptor dels emoluments de la Governació de Catalunya, vol. 1746, de Joan II, (f. 31). Inèdit.

6

1483, 8, 19. Lleida.

Item a XVIII° de agost se reberen, per mans d'en Berenguer de Rius de Leyda, per composició de mossèn Bastire, prevere, delat de tesoristar carlins. Vint lliures.

CCCC Sous.

ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Comptes del receptor dels emoluments de la Governació de Catalunya, vol. 1746, de Joan II (f. 33v). Inèdit.

7

1483, 8, 20. Lleida.

Item a XX de dit mes de agost del predit any mil CCCC LXXXIII, foren rebuts d'en Joan Caselles, del loch de Unifferre²² de la vegueria de Leyda, cinquanta florins²³ d'or, per composició que feu ab lo senyor governador per ço com era delat de haver mesa moneda falsa, ço és diners de Tarragona e mallas, los quals valen XXXI lliures V sous.

DCCCXXV sous.

ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Comptes del receptor dels emoluments de la Governació de Catalunya, vol. 1746, de Joan II, (f.34).

Sanahuja Anguera, X. *La moneda municipal a Reus i el seu entorn (s. XV-XVIII)*. Centre de Lectura:, Institut d'Estudis Catalans. Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, 2005.

8

1483, 9, 18. Lleida.

Item més, a xvii del dit mes de setembre del dit any mil CCCC LXXXIII, foren rebudes de Ffèlip argenter xvii lliures per composició ab lo senyor governador per com era inculpat de haver tallats reys de Barchinona sens licència.

CCCCXXX sous.

ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Comptes del receptor dels emoluments de la Governació de Catalunya, vol. 1746, de Joan II (f. 34v). Inèdit.

22. Vinferri, del municipi de Juneda (les Garrigues).

23. Escriu «folorins», primera o ratllada.

9

1483, 11, 13. Lleida.

Item, a XIII de novembre del dit any mil CCCC LXXXIII foren rebudes d'en Matheu Tapioles de Leyda per composició que feu per ço com era inculpat haver donada certa quantitat de reys de pes ha hun argenter per que ls tesoristàs e fonés, quize liures.

CCC sous.

ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Comptes del receptor dels emoluments de la Governació de Catalunya, vol. 1746, de Joan II (f. 35). Inèdit.

10

1483, 12, 10. Cervera.

Item, al dit mes e any se reberen d'en Gili Jutglar, per certa remissió general que lo dit governador li feu, cinquanta liures per remissió que obtingué del dit senyor. Ex receptats falsa moneda, trencador de camins e vies públiques e mort per ell perpenada (sic).

M sous.

ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Comptes del receptor dels emoluments de la Governació de Catalunya, vol. 1746, de Joan II (f. 35). Inèdit.

11

1484, 10, 23. Manresa.

Item, a XXIII de octubre del dit any mil CCCC LXXXIII, foren rebudes d'en Ffrancesch Guerau de Uluge, pagès de Manresa, xxx lliures per composició que feu ab lo senyor governador per tant com era inculpat de haver posar ploms falsos.

DC sous.

ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Comptes del receptor dels emoluments de la Governació de Catalunya, vol. 1746, de Joan II (f. 36v).

SANAHUJA ANGUERA, X, «Les monedes de Manresa al segle xv», *Gaceta Numismática*, 145 (2004), p. 53-70.

12

1489, 8, 21. Barcelona.

Item més, rebí en la dita ciutat a xxiiii de novembre d'en Arnau Fàbregua, pagès de Sanct Andreu de Palomare, delat de moneder, composà a deu pacífichs d'or quitis.²⁴

CC sous.

ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Comptes del receptor dels emoluments de la Governació de Catalunya, vol. 1747 (f. 1). Inèdit.

13

1489, 10, 14. Barcelona.

Item, a xiiii del dit mes rebí d'en Joan Ysern, cambiador, delat de haver li trobats certs reals e carlins sospitosos no foren falsos, e haver entrevengut en disminuir e alterar aquels. Composà ab lo governador a xxx liures quities, de les quals per concòrdia feta ab lo veguer Mossèn Ferrer²⁵ qui'l havie pres, ne agué lo dit veguer x liures e restaren-ne al senyor governador xx liures quities.

CCCC sous

ACA, Reial Patrimoni, Mestre Racional, Comptes del receptor dels emoluments de la Governació de Catalunya, vol. 1747 (f. 9). Inèdit.

24. No es llegeix.

25. Interlineat.